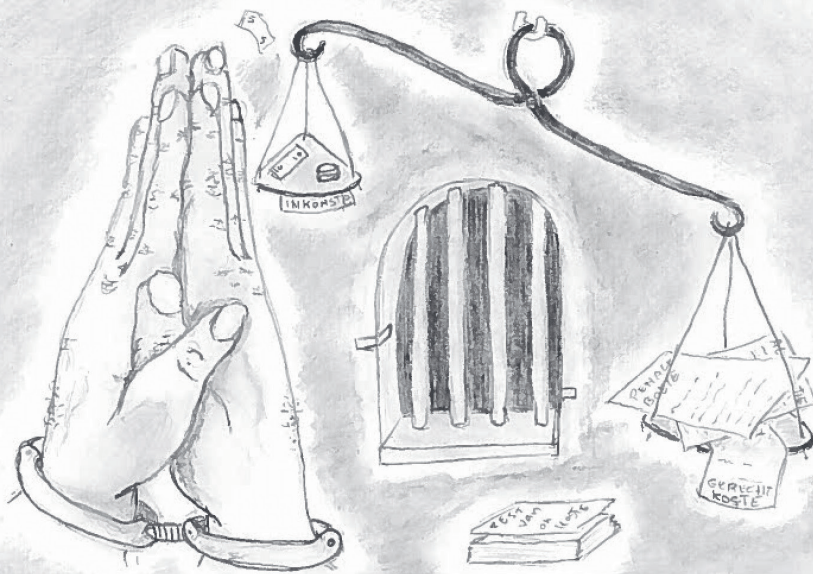


FATIK

TIJDSCHRIFT VOOR STRAFBELEID EN GEVANGENISWEZEN



© Georgy

In dit nummer:

Uitvoering van straffen van 3 jaar
of minder

Taalbarrières in het gevangeniswezen

Themareeks schuldenproblematiek bij
gedetineerden

39ste jaargang • nr. 176
oktober–november–december 2022
Driemaandelijks uitgave

Een uitgave van

LIGA VOOR
MENSEN
RECHTEN

Bg FATIK PA3A9109
Afzendadres: Liga voor Mensenrechten
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
V.U.: Kati Verstrepen
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
39ste jaargang
oktober-november-december 2022, nr. 176

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Lars Breuls
Eindredactie: Aurore Vanliefde
Redactie: Elien Goossens, Chris Hermans,
Jürgen Millen, Olivia Nederlandt, Neil Paterson,
Koenraad Polfliet, Freya Vander Laenen, An-Sofie
Vanhouche

Abonnement op FATIK?
Surft naar fatik.mensenrechten.be

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK publiceert wetenschappelijke artikels
over de evoluties en praktijken op het
vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.
Daarnaast is er ruimte voor ervaringsverhalen,
boekbesprekingen en interviews.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar de redactie
(Lars.Breuls@vub.be) worden gestuurd.
Wetenschappelijke artikelen worden
vervolgens onderworpen aan een nauwgezet
peer-reviewproces, waarbij minstens twee
leden van de redactie gespecialiseerd in de
thematiek de ingezonden bijdrage beoordelen
op de wetenschappelijke onderbouwing.
Daarbij wordt erover gewaakt dat de inbreng
van een reviewer extern aan de auteur
en diens eventuele onderzoeksgroep
gegarandeerd is. Andere bijdragen worden
ook becommentarieerd in de redactie, waarna
aanpassingen gesuggereerd kunnen worden..

Jaarabbonementen tijdschriften

Abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: €35
Abonnement op Fatik, tijdschrift voor
Strafbeleid en Gevangeniswezen: €40
Abonnement op beide tijdschriften: €70
Steunabonnement op beide tijdschriften: €96

rek.nr. BE34 0011 2701 3290

Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier
nummers zijn enkel beschikbaar voor abonnees.
Vraag een login via fatik@mensenrechten.be.
Surf naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische
gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande,
uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Editoriaal

3

Woelige tijden voor gevangenis:
tussen verhuisdozen en
hervormingsbeloftes

Aurore Vanliefde

Artikel

5

Veroordeeld tot een vrijheidsstraf van
drie jaar of minder. Wat zal er met mij
gebeuren?

Laurens Claes & Olivia Nederlandt

Taalbarrières in de Vlaamse
gevangenis: "In dialoog tijdens
detentie"

Heidi Salaets, Jonathan Bernaerts & Shanti Heijkants

Themareeks schuldenproblematiek

23

Collectieve schuldenregeling en
detentie: een mogelijke combinatie?

Tanne Somers, Isolde Vandeveldde & Robin van Trigt

Schulden en detentie: eeuwige
boetedoening?

Eldi, Fouad, Georgy, Rayan, Timmy, Youssef, Sofie De Bus
& An-Sofie Vanhouche

Woelige tijden voor gevangenen: tussen verhuisdozen en hervormingsbeloftes

Het zijn bewogen tijden in het Belgische penitentiare landschap. De maand november 2022 werd in de eerste plaats getekend door de verhuisoperatie van de Brusselse gevangenen van Vorst en Berkendael naar de nieuwe gevangenis van Haren. De deuren van de vrouwengevangenis van Berkendael sloten een laatste keer op 8 november, maar zullen in de toekomst opnieuw openen als deze van een detentiehuis.¹ Het historische, maar verloederde gebouw van de gevangenis van Vorst zal geen gedetineerden meer huisvesten, maar zou op initiatief van vzw 9 m2 (al dan niet tijdelijk) omgevormd kunnen worden tot Brussels pedagogisch gevangenis museum.² Het sensibiliseren van het publiek aan de detentieproblematiek in brede zin is immers een waardevolle oefening, wat nogmaals gebleken is uit de afgelopen Nationale Dagen van de Gevangenis.³

Waar de blik van velen gericht is op het moderne 'gevangenisdorp' van Haren, blijven ernstig verouderde gevangenen (zoals Antwerpen, Sint-Gillis en Bergen om er maar drie

te noemen) de dagelijkse leef- en werkomgeving van gedetineerden en penitentiair personeel. Naast de hopeloze verloedering en de sanitaire problemen van deze gebouwen⁴, blijven het ernstige personeelstekort en de hoge overbevolkingsgraad structurele problemen.⁵ In het kader van de overbevolkingsproblematiek organiseert de FOD Justitie thematische rondetafelgesprekken met experts waarin een stand van zaken werd gemaakt van de situatie in voorlopige hechtenis, internering, in de strafuitvoering, voor gedetineerden zonder verblijfsrecht en voor justitiehuisen en externe diensten.⁶ In haar antwoord op het rapport van het bezoek van het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing (CPT), geeft de Belgische overheid een overzicht van wetgevende en infrastructurele initiatieven om de overbevolking tegen te gaan.⁷ Hier wordt vooral verwezen naar de tijdelijke bepalingen rond de voorlopige invrijheidstelling⁸, naar de parlementaire werkzaamheden betreffende de hervormingen van het strafwetboek en naar de uitvoering van de masterplannen

1 C. VERHAEGHE, "Vrouwengevangenis Berkendael wordt omgebouwd tot detentiehuis", *VRT NWS* 30 maart 2022.

2 J.-M. MAHY en L. VERVAET, "Maak van de gevangenis van Vorst een pedagogisch museum", *De Wereld Morgen* 24 november 2021; L. WAUTERS, "La prison de Forest va-t-elle se transformer en musée sur... la prison?", *Le Soir* 19 oktober 2022.

3 De jaarlijkse Nationale Dagen van de Gevangenis vonden dit jaar plaats van 10 t.e.m. 20 november, meer informatie op <https://jnpndg.be/>.

4 Zie bijvoorbeeld het voortdurende probleem van ongedierte en onmenselijke detentieomstandigheden in de gevangenis van Bergen beschreven in BELGA, "Rats, punaises... les conditions de détention de la prison de Mons pointées du doigt", *Le Soir* 13 september 2022.

5 Rapport van het CPT aan de Belgische overheid ten gevolge van het bezoek uitgevoerd door het CPT van 2 tot 9 november 2021, CPT/Inf (2022) 22, Straatsburg, 29 november 2022, 13-14 en 25-26.

6 De opnames van de voorgaande rondetafelgesprekken en de data voor de volgende gesprekken zijn online beschikbaar via de volgende link: https://justitie.belgium.be/nl/fod_justitie/evenementen/rondetafelgesprekken_overbevolking_in_de_gevangenen.

7 Antwoord van de Belgische overheid op het rapport van het CPT aan de Belgische overheid ten gevolge van het bezoek uitgevoerd door het CPT van 2 tot 9 november 2021, CPT/Inf (2022) 23, Straatsburg, 29 november 2022, 5.

8 Wet van 30 juli 2022 om justitie menselijker, sneller en straffer te maken II, *BS* 8 augustus 2022.

gevangeniswezen door de bouw van nieuwe gevangenissen en detentiehuizen en de renovatie van het verouderde gevangenispark. Laten we onderstrepen dat het ‘nieuwe’ strafwetboek, waar de gevangenisstraf écht als *ultimum remedium* gebruikt zou moeten worden, er bijlange nog niet is (ondanks de voorbarige communicatie hieromtrent) en dat de effecten ervan pas op langere termijn geleidelijk aan zichtbaar zullen zijn.⁹ Opvallend is ook dat de nieuwe regeling voor de uitvoering van straffen tot en met drie jaar, en de mogelijke groei van de gevangenispopulatie hierdoor, niet door de Belgische overheid worden vermeld.

In dit nummer beginnen we precies met een overzicht van de concrete veranderingen die de tenuitvoerlegging van veroordelingen tot straffen tot en met drie jaar met zich meebrengen. Laurens Claes en Olivia Nederlandt beantwoorden puntsgewijs praktische vragen, maar zetten ook de nodige kritische kanttekeningen bij de mogelijke gevolgen van het nieuwe regime van tenuitvoerlegging van deze straffen. In de volgende bijdrage gaan Heidi Salaets, Jonathan Bernaerts en Shanti Heijkants dieper in op taalbarrières in Vlaamse gevangenissen, gestoeld op resultaten van hun empirisch onderzoek. Vervolgens zetten we onze themareeks over de schuldenproblematiek bij gedetineerden verder. Zo gaan Tanne Somers, Isolde Vandavelde en Robin van Trigt specifiek in op de collectieve schuldenregeling en de vraag of deze al dan niet compatibel is met detentie. Tot slot werpt de laatste bijdrage van de schrijfgroep gevangenis Beveren een blik op hoe schulden en financiële problemen ervaren worden door gedetineerden zelf.

Aurore Vanliefde¹⁰

9 T. DAEMS, “Spoiler alert: er is (nog) geen nieuw strafwetboek”, blogpost 8 november 2022, <https://tomdaems.com/2022/11/08/spoiler-alert-er-is-nog-geen-nieuw-strafwetboek/>

10 Eindredactie Fatik en doctoraatsonderzoeker (Aspirant FWO Vlaanderen; 11K1621N) verbonden aan het Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven.

Veroordeeld tot een vrijheidsstraf van drie jaar of minder. Wat zal er met mij gebeuren?

Laurens Claes¹ & Olivia Nederlandt²

De wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden regelt de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen. Tot dusver gold zij alleen voor de tenuitvoerlegging van veroordelingen waarvan het uitvoerbaar gedeelte meer dan drie jaar bedraagt (ongeacht of het gaat om één enkele veroordeling waarvan het uitvoerbaar gedeelte meer dan drie jaar bedraagt, dan wel om verscheidene veroordelingen van minder dan drie jaar waarvan het uitvoerbaar gedeelte gecumuleerd de drempel van drie jaar overschrijdt). Voor de tenuitvoerlegging van straffen van meer dan drie jaar is de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) bevoegd om de verschillende strafuitvoeringsmodaliteiten (elektronisch toezicht, voorwaardelijke invrijheidstelling, invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied, enz.) toe te kennen. Deze rechtbank bestaat uit de strafuitvoeringsrechter en twee assessoren, waarvan de ene is gespecialiseerd in sociale re-integratie en de andere in penitentiaire zaken.

Deze bijdrage behandelt uitsluitend de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten door de strafuitvoeringsrechter (hierna: SUR) aan veroordeelden

tot vrijheidsstraffen waarvan het uitvoerbaar gedeelte drie jaar niet overschrijdt.³ De regeling die van toepassing is op de strafuitvoeringsmodaliteiten toegekend door de strafuitvoeringsrechtbank aan veroordeelden tot vrijheidsstraffen waarvan het uitvoerbaar gedeelte meer dan drie jaar bedraagt, of voor wat betreft de strafuitvoeringsmodaliteiten waarvoor een identieke regeling geldt ongeacht de duur van de vrijheidsstraf (uitgaansvergunning, penitentiair verlof, de voorlopige invrijheidstelling om medische redenen, etc.), wordt niet besproken in deze tekst.

Voor de toepasselijke regeling op de uitvoering van vrijheidsstraffen tot en met drie jaar moest (bij gebrek aan inwerkingtreding van de wet) worden teruggegrepen naar verschillende ministeriële omzendbrieven. Deze administratieve regeling wordt in deze bijdrage niet besproken. Het volstaat eraan te herinneren dat deze regeling bepaalt dat veroordeelden tot vrijheidsstraffen van ten hoogste drie jaar slechts een betrekkelijk relatief kort deel van hun straf uitzitten alvorens quasi-automatisch voorlopig in vrijheid te worden gesteld ("VLV") (uitgezonderd de veroordeelden tot seksuele misdrijven of terrorisme, waarvoor deze invrijheidstelling slechts na een specifieke procedure

kan worden verleend). Het deel van de straf dat moet worden uitgezeten vóór de voorwaardelijke invrijheidstelling wordt in beginsel onder elektronisch toezicht uitgezeten indien aan de toepasselijke voorwaarden is voldaan (het hebben van een verblijfsvergunning, een woonplaats, enz.).

Dit is nu, gedeeltelijk, veranderd.

Is het regime van de wet van 17 mei 2006 integraal van toepassing vanaf 1 september 2022?

De nieuwe regeling zal van toepassing zijn op de tenuitvoerlegging van vonnissen en arresten die zijn uitgesproken vanaf 1 september 2022, voor straffen waarvan het uitvoerbaar gedeelte meer dan twee jaar en minder dan of gelijk aan drie jaar bedraagt, en vanaf 1 september 2023, voor straffen waarvan het uitvoerbaar gedeelte twee jaar of minder bedraagt. Intussen blijft de uitvoering van deze laatste straffen geregeld door de administratieve regeling die zit vervat in de ministeriële omzendbrieven.

In deze bijdrage beperken wij ons tot de wettelijke regeling zoals die vanaf 1 september 2023 (onder voorbehoud van uitstel van inwerkingtreding) van toepassing zal zijn op alle vrijheidsstraffen van ten hoogste drie

1 Mandaatassistent strafrecht aan de Universiteit Antwerpen.

2 Docent aan Université Saint-Louis Brussel.

3 Voor een meer gedetailleerde analyse van dit onderwerp, zie onder andere: M.-A. BEERNART, J.-F. FUNCK en O. NEDERLANDT, "L'entrée en vigueur prochaine du nouveau régime d'exécution des peines privatives de liberté de trois ans : enjeux et pistes d'action pour éviter l'aggravation de la surpopulation carcérale", *J.T.* 2022, 461-472.

jaar. Het moet worden benadrukt dat deze regeling het voorwerp is geweest van een omzendbrief van het College van procureurs-generaal⁴ en van een collectieve brief van DG EPI⁵.

Wie is bevoegd voor de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten aan veroordeelden tot een vrijheidsstraf met een uitvoerbaar gedeelte van ten hoogste drie jaar?

Voor de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen tot en met drie jaar is alleen de SUR bevoegd om de verschillende strafuitvoeringsmodaliteiten toe te kennen.

Er moet evenwel aan worden herinnerd dat de SUR bijzondere bevoegdheden heeft ten aanzien van alle veroordeelden (o.m. het verlenen van de voorlopige invrijheidstelling om medische redenen). Bovendien worden bepaalde strafuitvoeringsmodaliteiten door de uitvoerende macht en niet door de rechterlijke macht toegekend (o.m. de uitgaansvergunning, het penitentiair verlof, de strafonderbreking, de plaatsing in een transitiehuis, enz.) Aangezien de toekenningsvoorwaarden en de procedure voor deze strafuitvoeringsmodaliteiten voor alle veroordeelden identiek zijn, ongeacht de duur van hun straf(fen), worden ze niet in deze bijdrage behandeld.

Welke strafuitvoeringsmodaliteiten kunnen bij de SUR worden aangevraagd?

Aan veroordeelden tot een effectieve vrijheidsstraf van in totaal maximaal drie jaar kunnen door de SUR precies dezelfde strafuitvoeringsmodaliteiten worden toegekend als dewelke de

SURB reeds kan toekennen aan personen die tot meer dan drie jaar effectief vrijheidsstraf zijn veroordeeld, m.n. de beperkte detentie, het elektronisch toezicht, de voorwaardelijke invrijheidstelling of de invrijheidstelling met het oog op verwijdering of overlevering.

De duur van het elektronisch toezicht of de beperkte detentie is in beginsel gelijk aan de restant van de nog uit te zitten straf, zij het dat de veroordeelde om de voorwaardelijke invrijheidstelling of vrijlating met het oog op verwijdering of overlevering kan verzoeken van zodra hij voldoet aan de tijdsvoorwaarden voor de toekenning ervan. Dat laatste gaat gepaard met een «proeftijd» die eveneens overeenkomt met het resterende deel van de straf, zij het met een minimum van één jaar.

Aan welke voorwaarden moet worden voldaan voor de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten door de SUR?

Alvorens een strafuitvoeringsmodaliteit toe te kennen, gaat de SUR na of de veroordeelde aan de tijdsvoorwaarden voldoet en of er in zijn dossier geen contra-indicaties zijn waaraan niet door het opleggen van voorwaarden zou kunnen worden voldaan.

Wat de tijdsvoorwaarden betreft kunnen de beperkte detentie en het elektronisch toezicht ten vroegste zes maanden vóór de datum waarop men in aanmerking komt voor voorwaardelijke invrijheidstelling worden toegekend. Voorwaardelijke invrijheidstelling en invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied of overlevering kunnen al na één derde van de straf worden toegekend, zonder dat de wet hier enig onderscheid maakt op basis van een eventueel wettelijk

recidive. Het moet echter worden opgemerkt dat de aanvragen voor deze strafuitvoeringsmodaliteiten reeds kunnen worden ingediend voordat de veroordeelde de tijdsvoorwaarde heeft bereikt: zo kan vier maanden voor het verstrijken van bovenvermelde termijn de beperkte detentie en het elektronisch toezicht worden aangevraagd, en kan een verzoek tot voorwaardelijke invrijheidstelling of invrijheidstelling met het oog op verwijdering of overlevering zes maanden voor de toelaatbaarheidsdatum worden ingediend.

Moet men noodzakelijk langs de gevangenispoorten passeren alvorens een strafuitvoeringsmodaliteit bij de SUR kan worden aangevraagd?

In beginsel is iedereen die tot een vrijheidsstraf is veroordeeld gedetineerd en moet hij dus de strafuitvoeringsmodaliteit vanuit de gevangenis aanvragen (zie infra).

Er bestaat echter een uitzondering op deze regel: de zogenaamde procedure “vanuit vrijheid” (zie infra). Sommige veroordeelden kunnen de SUR verzoeken om de beperkte detentie en het elektronisch toezicht toe te kennen alvorens zij worden gedetineerd. In afwachting van de beslissing van de SUR wordt hen dan een opschorting van de tenuitvoerlegging van hun straf toegekend. Er moet echter aan drie cumulatieve voorwaarden worden voldaan om een strafuitvoeringsmodaliteit via deze procedure “vanuit vrijheid” aan te vragen.

Ten eerste moet de veroordeelde zich onmiddellijk bevinden in de tijdsvoorwaarde voor de toekenning van beperkte detentie of het elektronisch toezicht, i.e. maximaal

4 COL 06/2022, voorlopig gezamenlijk communiqué van de minister van Justitie, de ministers van de gefedereerde entiteiten en het College van procureurs-generaal, getiteld «De tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen van drie jaar of minder».

5 Collectieve brief nr. 161 van 11 augustus 2022 betreffende de wet externe rechtspositie – toelichting bij de procedure voor de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten door de strafuitvoeringsrechter (SUR) en de strafuitvoeringsrechtbank (SURB), niet gepubliceerd.

zes maanden voor het tijdstip waarop de voorwaardelijke invrijheidstelling kan worden toegekend. Gelet op de tijdsvoorwaarden voor de toekenning van de voorwaardelijke invrijheidstelling (i.e. één derde van zijn of haar straf hebben uitgezeten), betreft dit in feite alle personen die zijn veroordeeld tot één of meer vrijheidsstraffen waarvan het totale uitvoerbare gedeelte niet meer dan achttien maanden bedraagt (of zelfs degenen die tot langere straffen zijn veroordeeld, maar die vóór hun invrijheidstelling enkele weken of maanden voorlopige hechtenis zouden hebben ondergaan en die, met aftrek van het eerder uitgezeten voorarrest, nog maximaal zes maanden zouden moeten uitzitten om voorwaardelijk in vrijheid te kunnen worden gesteld).

Ten tweede moet de veroordeelde zich spontaan bij de gevangenis melden binnen de termijn die is bepaald in het gevangenisbriefje (gewoonlijk vijf werkdagen) dat hij of zij na de in kracht van gewijsde gegane veroordeling ontvangt.

Ten derde mag de veroordeelde niet zijn veroordeeld voor seksuele of terroristische misdrijven.

Welke procedure moet worden gevolgd voor de aanvraag van een strafuitvoeringsmodaliteit bij de SUR indien men van zijn vrijheid is beroofd?

Van zodra de vrijheidsstraf definitief is, wordt de veroordeelde van zijn vrijheid beroofd en moet hij wachten tot het tijdstip waarop hij een geldige aanvraag kan indienen (met dien verstande dat deze aanvraag kan worden ingediend vooraleer de tijdsvoorwaarde is bereikt: zie vraag 4 hierboven). Het verzoek moet worden ingediend bij de griffie van gevangenis, die het vervolgens overmaakt aan de griffie van de SUR.

De directeur hoort vervolgens de veroordeelde, stelt een advies op en stelt een dossier samen dat dezelfde documenten bevat als in

de gebruikelijke procedure voor de SURB (i.e. een kopie van het gevangenisregister, een kopie van de vonnissen en arresten, een feitenrelaas, een uittreksel uit het strafregister, de datum waarop de betrokkene in aanmerking komt voor de strafuitvoeringsmodaliteit, het advies van de directeur en, in voorkomend geval, het met redenen omklede advies van een dienst of persoon die gespecialiseerd is in de diagnostiek van zedendelinquenten of in problemen gerelateerd aan terrorisme en gewelddadig extremisme, en de memorie van de veroordeelde of zijn raadsman). Het advies van de procureur des Konings is, anders dan bij straffen van meer dan drie jaar, niet in alle gevallen verplicht. COL 06/2022 bepaalt dat het Openbaar Ministerie een advies moet uitbrengen in de volgende gevallen: bij effectieve vrijheidsstraffen van meer dan 18 maanden, bij vrijheidsstraffen van 18 maanden of minder voor bepaalde strafbare feiten (terrorisme, doodslag door verkeersongeval, gijzeling, foltering, onmenselijke behandeling, seksuele misdrijven, misdrijven i.v.m. een criminele organisatie, huiselijk geweld en kindermishandeling), veroordelingen tot een terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, veroordelingen waarbij sprake is van recidive en procedures tot wijziging van een verblijfsverbod. Ook zal een schriftelijk advies worden uitgebracht wanneer de SUR besluit om een hoorzitting te organiseren.

Welke procedure moet worden gevolgd voor de aanvraag van een strafuitvoeringsmodaliteit bij de SUR indien men niet van zijn vrijheid is beroofd?

De veroordeelde die voor de zogenaamde procedure "vanuit vrijheid" (zie supra) in aanmerking komt, moet eerst naar de griffie van de gevangenis. Hij wordt dan administratief ingeschreven in de gevangenis en geïnformeerd over zijn rechten. Hij kan onmiddellijk elektronisch toezicht of beperkte

detentie aanvragen. De griffie stuurt het schriftelijk verzoek door naar de griffie van de SURB en het Openbaar Ministerie.

De veroordeelde krijgt dan een automatische opschorting van de tenuitvoerlegging van zijn straf, in afwachting van de beslissing van de SUR.

De veroordeelde beschikt vervolgens over vijftien werkdagen om zijn verzoek nader in te vullen en bij de griffie van de SURB een dossier in te dienen met de relevante elementen. Concreet zal hij, indien hij om elektronisch toezicht verzoekt, informatie moeten verstrekken over de dagbesteding, over de plaats waar het elektronisch toezicht zal plaatsvinden en over de instemming van de volwassen samenwonenden van die plaats. Indien het een verzoek om beperkte detentie betreft, moet informatie worden verstrekt over de professionele, opleidings- of familiale belangen die zijn aanwezigheid buiten de gevangenis vereisen.

Hij moet ook de elementen verstrekken aan de hand waarvan de SUR eventuele contra-indicaties kan beoordelen. De veroordeelde moet een standaardformulier ontvangen waarin wordt uitgelegd welke informatie moet worden verstrekt, welke documenten moeten worden bijgevoegd en waar deze kunnen worden verkregen. Indien hem elektronisch toezicht wordt toegekend en hij vervolgens voorwaardelijke invrijheidstelling wenst aan te vragen, dient de veroordeelde een schriftelijk verzoek in bij de griffie van de SURB, met bijvoeging van de relevante gegevens op basis waarvan de rechter een beslissing kan nemen. In deze procedure is een advies van de directie niet vereist vermits de persoon niet van zijn vrijheid is beroofd.

Hoe neemt de SUR zijn beslissing?

De procedure is in principe schriftelijk. De SUR doet uitspraak binnen een maand hetzij na de ontvangst van

het advies van de directeur (indien daarin is voorzien); hetzij na het verstrijken van de termijn van vijftien dagen waarover de veroordeelde met opschorting van de tenuitvoerlegging van de straf beschikt om zijn dossier bij de griffie van de SURB in te dienen in het geval van een verzoek om beperkte detentie of elektronisch toezicht; hetzij na het verzoek om voorwaardelijke invrijheidstelling dat bij de griffie van de SURB is ingediend door een veroordeelde aan wie “vanuit vrijheid” elektronisch toezicht is toegekend.

Om tot een beslissing te komen, kan de SUR om aanvullende informatie verzoeken uit het dossier dat hij heeft ontvangen. Hij kan bijvoorbeeld de justitiehuizen vragen een maatschappelijke enquête uit te voeren of het nodig achten om een zitting te organiseren. In deze drie gevallen kan de termijn voor het nemen van een beslissing met maximaal een maand worden verlengd. Het is zelfs mogelijk dat de SUR na een verzoek om aanvullende informatie of het verkrijgen van de maatschappelijke enquête het nog steeds noodzakelijk acht om een zitting te organiseren, in welk geval de termijn nogmaals met maximaal een maand kan worden verlengd.

Indien een zitting wordt georganiseerd, kunnen de veroordeelde en zijn advocaat het dossier ten minste vier dagen vóór de datum waarop de zitting is vastgesteld ter griffie van de SURB raadplegen. Tijdens de zitting hoort de SUR de veroordeelde, zijn advocaat, het Openbaar Ministerie en de directeur (indien de veroordeelde gedetineerd is), alsmede, in voorkomend geval, het slachtoffer of andere personen.

Als er een hoorzitting is gehouden, moet de SUR binnen veertien dagen na de hoorzitting uitspraak doen; de wet voorziet niet in de mogelijkheid

van uitstel.

Wanneer kan ik opnieuw een strafuitvoeringsmodaliteit aanvragen indien deze door de SUR werd geweigerd?

Indien de SUR de gevraagde strafuitvoeringsmodaliteit niet toekent, kan de veroordeelde geen nieuw verzoek om dezelfde modaliteit indienen vóór de datum die de SUR in zijn vonnis heeft vastgesteld (maximaal zes maanden). Indien de veroordeelde in aanmerking kwam voor de procedure “vanuit vrijheid”, zal hij logischerwijs moeten worden opgesloten van zodra de weigeringsbeslissing van de SUR definitief is geworden.

Wat indien een strafuitvoeringsmodaliteit wordt toegekend?

Indien de SUR een strafuitvoeringsmodaliteit toekent, verbindt hij daaraan de volgende algemene voorwaarden:

- geen strafbare feiten plegen;
- behalve voor de beperkte detentie en de voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied, een vast adres hebben en, bij wijziging ervan, zijn nieuwe verblijfplaats onmiddellijk meedelen aan het openbaar ministerie en, in voorkomend geval, ook aan de justitieassistent;
- gevolg geven aan de oproepingen van het openbaar ministerie en, in voorkomend geval, van de justitieassistent;
- voor de voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied, de verplichting om het grondgebied effectief te verlaten en het verbod om

tijdens de proeftijd terug te keren naar België zonder in orde te zijn met de wetgeving en de reglementering betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf of de vestiging in het Rijk en zonder de voorafgaande toelating van de strafuitvoeringsrechter.

De SUR kan ook de veroordeelde aan geïndividualiseerde bijzondere voorwaarden onderwerpen indien deze absoluut noodzakelijk zijn om het risico op recidive te beperken of indien deze noodzakelijk zijn in het belang van het slachtoffer.

Aangezien de procedure in beginsel schriftelijk wordt gevoerd, vereist de wet niet langer dat de veroordeelde tijdens de zitting instemt met de voorwaarden. In dat geval zal hij dat moeten doen wanneer hij de beslissing ontvangt.

Begeleiding door de justitieassistent is in beginsel verplicht indien bijzondere voorwaarden zijn opgelegd of indien elektronisch toezicht werd toegestaan. Een KB van 14 juli 2022⁶ stipuleert dat de bevoegde diensten van de Gemeenschappen de concrete invulling bepalen van het programma van de beperkte detentie en het elektronisch toezicht, bestaande uit het uurrooster en de standaardinstructies. De standaardinstructies voor het elektronisch toezicht omvatten minimaal de volgende elementen: de na te leven richtlijnen betreffende de plaatsing, het gebruik en de teruggave van het toezichtsmateriaal en de verplichting om het uurrooster na te leven. Zowel de Franse als de Vlaamse Gemeenschap werken met standaarduurroosters in plaats van individuele uurroosters. Bovendien wordt in de Franse Gemeenschap het elektronisch toezicht beperkt tot een avondklok van zodra de helft van de resterende straf is uitgezeten.

⁶ Koninklijk besluit van 14 juli 2022 tot bepaling van de concrete invulling van het programma van de beperkte detentie en het elektronisch toezicht, bedoeld in artikel 42, tweede lid, van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS* 9 augustus 2022.

	Werkstraf			Probatiestraf			Straf onder elektronisch toezicht		
	FR	NDLS	BEL	FR	NDLS	BEL	FR	NDLS	BEL
2016	5 879	3 926	9 805	38	55	93	5	7	12
2017	5 966	3 663	9 629	241	222	463	6	27	33
2018	5 549	3 782	9 331	347	351	698	7	41	48
2019	5 438	4 294	9 732	343	312	655	1	18	19
2020	4 702	3 852	8 554	326	219	545	4	14	18
2021	6 905	5 847	12 752	434	301	735	6	19	25
Totaal	34 439	25 364	59 803	1729	1460	3189	29	126	155

Tabel 1. Alternatieve straffen 2016-2021⁷

Verder zijn de regels betreffende het toezicht op personen die zijn veroordeeld tot straffen van ten hoogste drie jaar identiek aan de regels die gelden voor personen die zijn veroordeeld tot straffen van meer dan drie jaar en worden zij hier dus niet verder uitgewerkt. Het volstaat te vermelden dat de veroordeelde, het Openbaar Ministerie en de directie de SUR kunnen verzoeken om de opgelegde voorwaarden op te schorten of aan te passen, en dat in een hele reeks omstandigheden, met name wanneer de veroordeelde de opgelegde bijzondere voorwaarden niet respecteert, het Openbaar Ministerie de zaak kan voorleggen aan de SUR, die kan besluiten om de toegekende strafuitvoeringsmodaliteit te schorsen, te herzien of te herroepen en, ten slotte, dat het Openbaar Ministerie in de bij de wet bepaalde omstandigheden ook de voorlopige aanhouding van de veroordeelde kan bevelen.

Wat zijn de verwachte positieve en negatieve gevolgen van deze hervorming?

De uitvoering van een wet die meer dan 15 jaar geleden werd aangenomen en die tot doel heeft het proces van voorwaardelijke invrijheidstelling te omkaderen met juridische garanties

en toegang tot de rechter moet worden toegejuicht in termen van rechtszekerheid en het vormen van een doeltreffend rechtsmiddel voor veroordeelden. Bovendien ging de administratieve regeling die tot nu gold gepaard met verschillende perverse effecten.

Eén daarvan is de vaststelling dat die regeling, omdat ze werd ondergebracht in ongepubliceerde ministeriële omzendbrieven, verkeerd werd begrepen en het wantrouwen wekte van onderzoeks- en vonnisgerechten over bestraffing, waardoor de (valse) overtuiging werd gevoed dat «als de straf niet meer dan drie jaar bedraagt, men niet naar de gevangenis gaat en men na enkele maanden automatisch in vrijheid wordt gesteld met een elektronische enkelband». In de praktijk konden veel veroordeelden echter niet kiezen voor elektronisch toezicht in plaats van de vrijheidsstraf en was de quasi-geautomatiseerde vrijlatingsprocedure niet voor iedereen beschikbaar (geen huisvesting, geen middelen van bestaan, geen verblijfsvergunning, enz.). Bovendien zijn er veel veroordeelden die hun vrijheidsstraffen tot drie jaar wel in de gevangenis uitzitten indien deze opeenstapelen en leiden tot een overschrijding van de driejarendrempel. Het geloof in de «niet-uitvoering» van straffen tot drie jaar leidde derhalve tot langere

straffen en een toenemend gebruik van voorlopige hechtenis.

De nieuwe regeling, met effectieve opsluiting en toekenning van een vervroegde invrijheidstelling slechts na een risicoanalyse door de SUR, zou meer vertrouwen moeten genieten van onderzoeks- en vonnisgerechten. Er wordt gehoopt dat dit uiteindelijk de toevlucht tot de voorlopige hechtenis en lange vrijheidsstraffen zal verminderen. Aangezien sommige van de tot drie jaar veroordeelden hun straf onder elektronisch toezicht zullen uitzitten, kan er bovendien van worden uitgegaan dat de vonnisrechters meer gebruik zullen maken van de autonome straf onder elektronisch toezicht. Er zij immers aan herinnerd dat deze straf door een wet van 2014 (die op 1 mei 2016 in werking trad⁸) werd ingevoerd in de hoop om het gebruik van korte vrijheidsstraffen te verminderen. Van het gehoopte effect van die communicerende vaten bleek in de praktijk echter geen sprake: vrijheidsstraffen die in de vorm van elektronisch toezicht worden uitgevoerd krijgen de voorkeur boven het elektronisch toezicht als autonome straf. Deze straf is dus nog steeds weinig succesvol, vooral in vergelijking met de twee overige alternatieve straffen (zie tabel hieronder). De vraag rijst of daar voortaan verandering in zal komen.

Anders gezegd, als onderzoeks- en

7 Bronnen: <https://statistiques.cfwb.be/maisons-de-justice/direction-de-la-surveillance-electronique/nombre-de-nouvelles-activations-par-la-direction-de-la-surveillance-electronique-et-duree-effective-de-la-mesure/>; <https://statistiques.cfwb.be/maisons-de-justice/activites-des-maisons-de-justice/guidances-suivis-mediations-et-mesures/>; https://justitie-handhaving.be/highcharts21/1_4_Evolutie_2010_2021_nieuw_strafrechtelijke_opvolging.html.

8 Wet van 7 februari 2014 tot invoering van het elektronisch toezicht als autonome straf, BS 28 februari 2014.

vonnisgerechten snel kennis nemen van de hervorming en hun toepassing van de vrijheidsstraf bijstellen, zou dat geen schadelijke gevolgen moeten teweegbrengen, integendeel.

Helaas zijn velen van mening dat een dergelijke verandering zich niet zal voordoen, althans niet op korte termijn. Bovendien zal deze nieuwe regeling de werklast verhogen van alle actoren die bij de uitvoering van straffen betrokken zijn: psychosociale diensten, gevangenisdirecteuren, gevangenis- en SURB-griffies, strafuitvoeringsrechtbanken, justitiehuisen, externe diensten, enz., met het risico dat het proces van voorwaardelijke invrijheidstelling van alle veroordeelden wordt vertraagd.

Dit alles zou kunnen leiden tot een verergering van het huidige probleem van overbevolking van de gevangenissen (ongeveer 11.000 gevangenen voor 9.500 plaatsen). Deze situatie zou dramatisch zijn en de toch al moeilijke detentieomstandigheden in veel gevangenissen zou nog verder verslechteren. Hoewel de minister van Justitie maatregelen heeft genomen om deze gevangenisinflatie te bestrijden, twijfelen wij aan de doeltreffendheid ervan. In de eerste plaats werd een tijdens de Covid-19-crisis toegepaste maatregel heringevoerd, namelijk de vervroegde invrijheidstelling op zes maanden voor het einde van de straf. Afgezien van de problemen die deze maatregel met zich meebrengt, zal het effect ervan zeer beperkt zijn. De minister verwees daarnaast naar het creëren van nieuwe detentieplaatsen, dankzij de opening van de nieuwe penitentiaire inrichtingen van Haren en Dendermonde en de oprichting van vijftien «detentiehuisen», d.w.z. kleine gevangenissen die vooral bestemd zijn voor personen die tot korte straffen zijn veroordeeld. Ook deze maatregel is niet overtuigend: de uitbreiding van de gevangenis capaciteit heeft nooit

bijgedragen aan de bestrijding van de gevangenisinflatie, integendeel.

Enkel door een bredere hervorming gericht op decriminalisering, depenalisering en decarceratie kan de gevangenisinflatie binnen de perken worden gehouden. Er kan worden gehoopt dat de minister van Justitie tijdens deze legislatuur de hervorming van het strafrecht, de strafvordering en de strafuitvoering wenst af te ronden en zodoende de toepassing van de vrijheidsstraf kan terugdringen.

In tussentijd blijft er voor de onderzoeks- en vonnisgerechten een belangrijke taak weggelegd om bij het toepassen van de voorlopige hechtenis of bij het opleggen van de vrijheidsstraf oog te hebben voor de detentieomstandigheden waarin deze hechtenis (of straf) ten uitvoer wordt gelegd, op straffe van een schending van art. 3 EVRM.⁹

9 Zie o.a. EHRM 16 maart 2021, nr. 26404/18, *Pirjoleanu/België*; EHRM 16 mei 2017; nr. 37768/13 en 36467/14 *Sylla en Nollomont/België*; EHRM 25 november 2014, nr. 64682/12, *Vasilescu/België*; KI Brussel 17 april 2012, *J.T.* 2012, 370; Cass. 25 mei 2021, P.21.0326.N, www.juportal.be.

Taalbarrières in de Vlaamse gevangenis: “In dialoog tijdens detentie”

Heidi Salaets¹, Jonathan Bernaerts² & Shanti Heijkants³

Een aanzienlijk deel van de gevangenispopulatie in Vlaanderen is anderstalig. Deze bijdrage gaat aan de hand van exploratieve empirische data na hoe de communicatie met anderstalige gedetineerden wordt gezien door het personeel en de directies van penitentiaire inrichtingen in Vlaanderen en Brussel.

Voorts geeft deze bijdrage aan welke impact taalbarrières hebben op de dienstverlening door het personeel en op de werking van de directie, bijvoorbeeld op het vlak van medische of psychologische zorg.

Het gebrek aan of de onvoldoende kennis van (een van) de landstalen kan zo tot een bijkomende, taalkundige kwetsbaarheid leiden. Deze situatie roept meerdere mensenrechtelijke vragen op en stemt tot nadenken over het huidige wettelijke kader.

Inleiding

“The single biggest problem in communication is the illusion that it has taken place.”⁴

Discussies over taalgebruik vormen een centraal thema in de Belgische geschiedenis.⁵ De plaats van het Nederlands, het Frans en het Duits in verschillende maatschappelijke domeinen is het voorwerp van terugkerende debatten. Migratie zorgt ervoor dat (taal)diversiteit niet statisch is en thans wordt de Belgische overheid ook geconfronteerd met vragen naar het gebruik van andere dan de officiële talen in België.⁶

Gevangenis vormen slechts een domein waar taaldiversiteit aanwezig is. Taalbarrières oftewel belemmeringen in de communicatie gevormd door een verschillende talenkennis in gevangenis en de communicatieobstakels die daarbij rijzen zijn trouwens niet alleen een Belgisch probleem. Nationaal en internationaal

onderzoek heeft stilaan meer aandacht voor het probleem, maar is vooralsnog beschrijvend.⁷ Een volgende stap is na te denken over strategieën om taalbarrières in gevangenis concreet te reduceren. Hoe kunnen taalbarrières bij instructies en veiligheidsvoorschriften worden overwonnen opdat anderstalige gevangenen een job kunnen uitoefenen? Of hoe kunnen anderstalige gevangenen de nodige professionele medische assistentie bekomen in dezelfde mate als de gevangenen die de taal in de gevangenis wel spreken?⁸

Officiële statistieken over de talenkennis van gedetineerden ontbreken in België. De beschikbare statistieken over de nationaliteiten vertegenwoordigd in de Belgische gevangenis geven een indirecte, zij het niet volledig accurate, indicatie van de aanwezige taaldiversiteit in deze inrichtingen.

Naast de toename van het aantal gedetineerden in de Belgische

1 KU Leuven, Letteren (Campus Antwerpen), OE Vertaalwetenschap, OG Tolkwetenschap.

2 KU Leuven, Rechten, OE Publiek Recht.

3 Master Tolken (2021), KU Leuven (Campus Antwerpen).

4 Citaat toegeschreven aan de Ier George B. Shaw (1856-1950).

5 Zie onder meer, J. CLEMENT, *Taalvrijheid, bestuurstaal en minderheidsrechten: Het Belgisch model. Een constitutionele zoektocht naar de oorsprong van het territorialiteitsbeginsel en de minderheidsrechten in de bestuurstaalwetgeving*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 926 p.; E. WITTE en H. VAN VELTHOVEN, *Strijden om taal: De Belgische taalkwestie in historisch perspectief*, Kapellen, Pelckmans, 2010, 240 p.

6 J. BERNAERTS, “Taalgebruik in bestuurszaken in een rechtsempirisch perspectief: huidige praktijken en uitdagingen. Nood aan een ‘nieuw’ regelgevend kader?”, *TBP* 2021, 256-272.

7 Zie *infra*. Onderzoek naar taalbarrières in penitentiaire inrichtingen.

8 Zie *infra*. Resultaten.

gevangenis en de daaruit volgende overbevolking⁹, veranderde ook de samenstelling van de gevangenispopulatie, in België en in vele Europese landen.¹⁰ Deze tendens volgt demografische evoluties en weerspiegelt tevens de toenemende globalisering.

Volgens het SPACE I rapport van de Raad van Europa (2021) bedraagt het aantal gedetineerden met een buitenlandse nationaliteit niet meer dan 15,4% in de helft van de Europese landen.¹¹ Tussen de verschillende Europese landen zijn er echter grote verschillen waarneembaar. In Italië, Oostenrijk, Zwitserland, Luxemburg en België bedroeg het aantal gedetineerden met de buitenlandse nationaliteit in 2021 meer dan 30%.¹² Zo geven het SPACE I rapport en de laatste gegevens van World Prison Brief (2021) aan dat 44,2% van de gevangenispopulatie in België niet over de Belgische nationaliteit beschikt.¹³ Vorige SPACE I rapporten geven aan

dat het percentage buitenlandse gedetineerden in de Belgische gevangenis in de eenentwintigste eeuw schommelde tussen 40% en 45%, al steeg hun absolute aantal wel.¹⁴

Deze data schetsen een deel van de diversiteit in gevangenis. In deze bijdrage gaan we in op de taalkundige diversiteit in penitentiaire inrichtingen. Het eerste deel van deze bijdrage geeft een overzicht van (inter)nationaal onderzoek naar taalbarrières in gevangenis. In het tweede deel zal het wettelijk kader in België worden geschetst, gevolgd door een bespreking van de gevolgde methodologie, met inbegrip van de onderzoeksvragen en de beschrijving van de respondenten, in het derde deel. De bevindingen in Vlaamse en Brusselse penitentiaire inrichtingen worden samengevat in het vierde deel. We geven daarbij steeds terugkomende ervaringen en pijnpunten aan. Ten slotte bekijken we in het besluit de

verzamelde data in het licht van de geldende wetgeving.

Onderzoek naar taalbarrières in penitentiaire inrichtingen

Internationaal onderzoek

De meeste van de hierna vermelde publicaties bestuderen de situatie rond taalbarrières in de gevangenis van één land. De publicaties van Martínez-Gómez daarentegen geven een internationaal overzicht van hoe landen (over de hele wereld) omgaan met taalbarrières binnen gevangenis.¹⁵ Nationale studies focussen op de situatie in Spanje¹⁶, het Verenigd Koninkrijk¹⁷, Italië¹⁸, Griekenland¹⁹ en de VS²⁰.

In een overzichtsstudie van 2014 toont Martínez-Gómez aan dat er geen verband bestaat tussen het percentage van de

-
- 9 World Prison Brief, volgens cijfers van januari 2021 (World Prison Brief, "Belgium", <https://www.prisonstudies.org/country/belgium>). In België is er plaats voor 9.545 gedetineerden, terwijl er 10.379 effectief gedetineerden zijn, wat overeenkomt met een bezettingsgraad van 107,7%. Zie ook, K. BEYENS, "Willen we meer gevangenis of minder gevangenen?", *De Morgen* 7 april 2022, 22.
- 10 S. SNACKEN, "Forms of violence and regimes in prison: report of research in Belgian prisons" in A. LIEBLING en M. SHADD (eds.), *The effects of imprisonment*, Collumpton, Willan Publishing, 2005, 306-339.
- 11 M. AEBI, E. COCCO, en L. MOLNAR en M. TIAGO, "Prisons and Prisoners in Europe 2021: Key Findings of the SPACE I report", Straatsburg en Lausanne, 2022, 5-6. Dit cijfer is enkel gebaseerd op de Europese landen die daarover data aanleverden.
- 12 *Ibid.*
- 13 *Ibid.* Zie ook, World Prison Brief, "Belgium", <https://www.prisonstudies.org/country/belgium>.
- 14 Vgl. M. AEBI, *SPACE I, Council of Europe Annual Penal Statistics, Survey 2002*, Straatsburg, Raad van Europa, 2003, 19; M. AEBI en N. DELGRANDE, *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Survey 2011*, Straatsburg, Raad van Europa, 2013, 82. Voor gegevens rond de eeuwwisseling, zie S. SNACKEN, J. KEULEN en L. WINKELMANS, *Buitenlanders in de Belgische gevangenis: knelpunten en mogelijke oplossingen. Onderzoeksrapport: 1 november 2003-31 januari 2004*, Brussel, Vrije Universiteit Brussel, 2016-2017.
- 15 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Interpreting in prison settings: An international overview", *Interpreting: International journal of research and practice in interpreting* 2014, 233-259 (hierna: A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Interpreting in prison settings"); A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Language, translation and interpreting policies in prisons: Protecting the rights of speakers of non-official languages", *International Journal of the Sociology of Language* 2018, 151-172 (hierna: A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Language, translation and interpreting policies in prisons").
- 16 C. VALERO-GARCÉS, B. VITALARU en R. LAZARO GUTIÉRREZ, *Manual de Introducción a la traducción e Interpretación en centros penitenciarios. Curso básico*, Universidad de Alcalà, UAH, 2019; C. VALERO-GARCÉS, B. VITALARU en R. LAZARO GUTIÉRREZ, R. *Guía de buenas prácticas sobre como trabajar con traductores e intérpretes en el ámbito penitenciario*, Universidad de Alcalà, UAH, 2019.
- 17 L. BAIXAULI-OLMOS, "A description of interpreting in prisons mapping the setting through an ethical lens" in C. SCHÄFFNER, K. KREDENS en Y. FOWLER (eds.), *Interpreting in a Changing Landscape. Selected papers from Critical Link*, Amsterdam, John Benjamins, 2013, 45-60.
- 18 L. ROSSATO, "From confinement to community service" in R. ANTONINI, L. CIRILLO, L. ROSSATO en I. TORRESI (eds.), *Non-professional Interpreting and Translation: State of the art and future of an emerging field of research*, John Benjamins, 2017, 157-175.
- 19 S. VLACHOPOULOS, "The profile of the ideal Greek interpreter" in L. N. ZYBATOW, A. STAUDER en M. USTASZEWSKI (eds.), *Translation Studies and Translation Practice: Proceedings of the 2nd International TRANSLATA Conference*, Part 1. Reihe: Forum Translationswissenschaft, Peter Lang, 2014, 107-113; S. VLACHOPOULOS, P. TAGKAS, T. GOGAS, E. DOGORITI en T. VYZAS, "Foreigners before Themis: Legal interpreting in Greece" in T. MUNYANGEYO, N. THORNE en G. WEBB (eds.), *Challenges and Opportunities in Public Service Interpreting*, Palgrave Macmillan, 2015, 213-234.
- 20 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Contextual factors as an analytical tool: Exploring collaboration and negotiation in non-professional interpreter-mediated mental health interviews in prison", *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies* 20, 2021, 29-51.

gevangenispopulatie met de buitenlandse nationaliteit in een land, enerzijds, en het aantal of het soort oplossingen die dat land aanreikt om taalbarrières te overbruggen, anderzijds.²¹ Met andere woorden stellen landen met een hoog percentage aan anderstalige gedetineerden niet noodzakelijk de meeste of beste oplossingen voor om deze taalbarrières effectief te overbruggen. In haar overzichtsstudie van 2018 waarin ze 50 gevangenisbezoeken in 40 landen maakt Martínez-Gómez een onderverdeling van gevangenisbezoeken in drie groepen, volgens de omvang van de taalrechten vervat in het taalbeleid: de eerste groep waar er geen of minimaal taalbeleid is (met minder dan twee bepalingen gerelateerd aan taalrechten), een tweede groep waar er een beperkt taalbeleid wordt gevoerd in de gevangenis (met drie tot vijf bepalingen gerelateerd aan taalrechten), en een derde groep met een brede waaier aan taalvoorzieningen (meer dan zes), waaronder specifieke regelingen voor vertalingen en de inzet van professionele tolken.²² België behoort tot de tweede groep met beperkt taalbeleid, waar de relevante bepalingen vooral focussen op informatie die verstaanbaar moet zijn voor gedetineerden bij aankomst onder meer

over leefregels van de gevangenis en over rechten en plichten van gevangenen.²³ Tot de derde groep behoren naast Arizona (VS) en Californië (VS) ook Denemarken, Nederland, Engeland en Wales.

Volgens Martínez-Gómez²⁴ en Baixauli-Olmos²⁵ vormen de landen in de derde groep de uitzondering en komen er over het algemeen weinig of geen tolken aan te pas om taalbarrières in penitentiaire inrichtingen te overbruggen. Er wordt daarentegen (in de eerste en de tweede groep) eerder gebruik gemaakt van anderstalige gedetineerden of personeelsleden die optreden als niet-professionele tolken.²⁶ In sommige gevangenisbezoeken geeft de directie zelfs de voorkeur aan meertalig personeel al bij de rekrutering van nieuwe personeelsleden of wordt er taaltraining voorzien voor personeelsleden die dat wensen.²⁷ Deze onderzoeken geven aan dat het in de praktijk echter veel frequenter voorkomt dat anderstalige gedetineerden worden bijgestaan door meertalige medegedetineerden dan door gevangenispersoneel.²⁸ Mogelijke redenen hiervoor zijn de beperkte variatie aan vreemde talen die onder het gevangenispersoneel gesproken wordt, en het feit dat tolken voor gedetineerden niet tot het eigenlijke takenpakket van het personeel

behoort. Daardoor vormt dat een bijkomende taak naast hun contractuele verplichtingen.²⁹

Onderzoek toont verder ook aan dat gevangenispersoneel niet-gemedieerde communicatie verkiest, dit wil zeggen zonder tussenkomst van een derde persoon.³⁰ Aldus wordt de voorkeur gegeven aan een rechtstreekse dialoog tussen de gedetineerde en het personeel aan de hand van een tussentaal of contacttaal (d.i. niet de moedertaal of geprefereerde taal van beide partijen) en/of aan allerlei hulpmiddelen, zoals vertaaltools, pictogrammen, en gebaren (“handen en voeten”).³¹

Onderzoek naar de situatie in België

Personeel in Vlaamse gevangenisbezoeken geeft aan dat het sinds enkele jaren zo goed als onmogelijk (geworden) is om beroep te doen op professionele tolken wegens een tekort aan financiële middelen voor taalbijstand.³² Nochtans maakt taal een belangrijk deel uit van het dagelijks leven, inclusief in de gesloten microgemeenschap die de gevangenis is. De taalbarrières die anderstalige gedetineerden en personeel dagelijks moeten overbruggen, kunnen een groot obstakel vormen bij de communicatie tussen beiden en in

21 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Interpreting in prison settings”, *op. cit.*

22 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Language, translation and interpreting policies in prisons”, *op. cit.*, 158 en 161.

23 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Language, translation and interpreting policies in prisons”, *op. cit.*, 159.

24 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Prison settings” in F. PÖCHHACKER (ed.), *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*, Routledge, 2015, 320-321.

25 L. BAIXAULI-OLMOS, “A description of interpreting in prisons mapping the setting through an ethical lens”, *op. cit.*

26 De term “niet-professioneel tolken” is gangbaar geworden om te verwijzen naar de groep *ad hoc*, *natural* en *chance* tolken, namelijk de tolken die geen opleiding genoten hebben en die toevallig twee talen, al dan niet goed, beheersen. Het betreft bijvoorbeeld tweetalige familieleden (waaronder kinderen), burens, vrienden, en tweetalige personeelsleden van de betrokken diensten, en toevallige “meertaligen”.

27 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Interpreting in prison settings”, *op. cit.*; C. VALERO-GARCÉS, B. VITALARU en R. LAZARO GUTIÉRREZ, *Manual de Introducción a la traducción e Interpretación en centros penitenciarios. Curso básico*, Universidad de Alcalá, UAH, 2019; C. VALERO-GARCÉS, B. VITALARU en R. LAZARO GUTIÉRREZ, R. *Guía de buenas prácticas sobre como trabajar con traductores e intérpretes en el ámbito penitenciario*. Universidad de Alcalá, UAH, 2019.

28 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Criminals interpreting for criminals: breaking or shaping norms?”, *The Journal of Specialised Translation* 2014, 174-193 (hierna: A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Criminals interpreting for criminals: breaking or shaping norms?”).

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*; A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Prison settings”, *op. cit.*

31 K. BEYENS en M. BOONE, ‘Zeg maar Henk tegen de chef. Ervaringen met het Belgische detentieregime in de PI Tilburg’, Willem Pompe Instituut, Den Haag, Boom Lemma, 118.

32 E. GALLEZ, “Foreigners and Refugees Behind Bars: How Flemish Prisons Tackle Linguistic Barriers”, *The European Legacy* 2018, 738- 756 (hierna: E. GALLEZ, “Foreigners and Refugees Behind Bars”).

sommige gevallen de communicatie zelfs onmogelijk maken.³³

Eerder onderzoek waarbij de situatie van anderstalige gedetineerden in gevangenissen werd bestudeerd, wees uit dat zij vaker een gevoel van onzekerheid en eenzaamheid hadden, alsook het gevoel hadden in een sociaal isolement te verkeren, en minder participeerden in de georganiseerde activiteiten.³⁴ In de gevangenis dienen gedetineerden namelijk allerlei zaken schriftelijk aan te vragen, zoals deelname aan bepaalde activiteiten en een gesprek bij de psychosociale dienst. Vaak zijn anderstalige gedetineerden zelf niet in staat om deze aanvragen in de vereiste taal te formuleren. Daarnaast heeft een aantal van deze anderstalige gedetineerden te kampen met (functioneel) analfabetisme, wat maakt dat ze moeilijkheden ondervinden bij het lezen of schrijven, of dat ze, in het ergste geval, helemaal niet over deze vaardigheden beschikken.³⁵

Om deze problematiek te overbruggen, gaan gevangenissen over tot *ad hoc* oplossingen via anderstalig personeel, anderstalige gedetineerden of tot communicatie in een contacttaal

van de betrokkenen.

Een bijkomende mogelijkheid om basisinformatie over het leven in de gevangenis kenbaar te maken, en waar gedetineerden en personeel gebruik van kunnen maken, is het boekje *'Picture it in Prison'*.³⁶ Het betreft een soort "woordenboek(je)" dat ontwikkeld werd om enerzijds de taalbarrière tussen anderstalige gedetineerden en gevangenis personeel zoveel mogelijk te verkleinen met behulp van afbeeldingen en om anderzijds de gedetineerden bewust te maken van hun rechten. Het bevat 450 verschillende illustraties en vertalingen van de meest gebruikte woorden en zinnen binnen de gevangenissen in twintig talen (Albanees, Arabisch, Chinees, Duits, Engels, Farsi, Frans, Grieks, Italiaans, Japans, Nederlands, Pools, Portugees, Roemeens, Russisch, Spaans, Swahili, Turks en Zweeds).

Bovengenoemde trends doen zich ook voor in Vlaamse en Brusselse gevangenissen.³⁷ Tijdens het aanwenden van *ad hoc* oplossingen communiceren directie- en/of personeelsleden enerzijds en anderstalige gedetineerden anderzijds voornamelijk in het Engels en Frans. Voor zowel het personeel

als de directie, alsook voor vele gedetineerden, is het Engels of Frans hun tweede of zelfs derde taal.³⁸

Ook het eerdergenoemde pictogrammenboekje *'Picture it in Prison'* wordt in meerdere Vlaamse gevangenissen gebruikt.³⁹ Uit eerder onderzoek blijkt echter dat lang niet ieder personeelslid op de hoogte is van het feit dat een dergelijk communicatief hulpmiddel bestaat.⁴⁰ Daarnaast blijkt dat personeelsleden die reeds met dit instrument gewerkt hebben het niet unaniem als gebruiksvriendelijk ervaren, aangezien de invulling die aan een bepaald pictogram gegeven wordt per cultuur kan verschillen.⁴¹

Deze moeilijkheden kwamen ook in dit onderzoek naar voren. Het instrument – voor de gedetineerden in zakformaat – past bijna in de palm van een hand en vele pictogrammen zijn klein, veelal *ad hoc* en nauwelijks te onderscheiden zonder vergrootglas.⁴² Bovendien zijn niet alle vertalingen in dit pictogrammenboek correct.⁴³

Een verschil met vroeger onderzoek is dat de respondentengroep van deze studie enkel uit personeels- en directieleden bestaat en geen

33 S. SNACKEN, "Belgium" in A. VAN KALMTHOUT, F. HOFSTEE-VAN DER MEULEN en F. DUNKEL (eds.), *Foreigners in European Prisons*, Wolf Legal Publishers, 2007, 129-156; E. GALLEZ, "Foreigners and Refugees Behind Bars", *op. cit.*

34 M. KOX, S. DE RIDDER; A.-S. VANHOUCHE, M. BOONE en K. BEYENS, "Detentiebeleving van strafrechtelijk gedetineerden zonder verblijfsrecht", *Tijdschrift voor Criminologie*, 2014, 42-43; F. CROUX; D. BROSENS, S. VANDEVELDE en L. DE DONDER, "Foreign National Prisoners in Flanders (Belgium): Motivations and Barriers to Participation in Prison Programmes", *European Journal on Criminal Policy and Research*, 180-183; A. VAN KALMTHOUT, F. HOFSTEE-VAN DER MEULEN en F. DÜNKEL, "Comparative overview, Conclusions and Recommendations" in A. VAN KALMTHOUT, F. HOFSTEE-VAN DER MEULEN en F. DÜNKEL, (eds.) *Foreigners in European Prisons*, Wolf Legal Publishers, 2007, 7-88. Beyens maakt gewag van de nood aan psychologische ondersteuning en het hoge aantal zelfdodingen binnen de detentiemuren door de precare leefsituatie in de gevangenissen (K. BEYENS, "Willen we meer gevangenissen of minder gevangenen?", *De Morgen* 7 april 2022, 22). Dit wordt alleen nog maar versterkt wordt door een taalbarrière (zie infra resultaten).

35 S. SNACKEN, "Belgium" in A. VAN KALMTHOUT, F. HOFSTEE-VAN DER MEULEN en F. DUNKEL (eds.), *Foreigners in European Prisons*, Wolf Legal Publishers, 2007, 129-156.

36 E. GALLEZ, "Foreigners and Refugees Behind Bars", *op. cit.*

37 Over bijstand door medegedetineerden, zie F. CROUX, S. VANDEVELDE, B. CLAES, D. BROSENS en L. DE DONDER, "An appreciative inquiry into foreign national prisoners' participation in prison activities: The role of language", *European Journal of Criminology* 2021, 9-10 en 11-13.

38 E. GALLEZ, "Foreigners and Refugees Behind Bars", *op. cit.*

39 *Ibid.*

40 *Ibid.*

41 *Ibid.*

42 *Picture it In Prison* kan door elke particulier besteld worden via: <https://www.picture-it-in.org/>.

43 Oppervlakkige controle via steekproef toont aan dat de vertalingen in het Arabisch en het Albanees fouten bevatten. Het Arabisch wordt in de verkeerde richting geschreven (niet van rechts naar links) en het Albanees verstrekt *non-sensical* informatie.

gedetineerden omvat. Aldus doen wij in deze bijdrage geen uitspraken over de problemen met betrekking tot het welzijn en inclusie van anderstalige gedetineerden zelf.⁴⁴

Uit de antwoorden van de betrokken directie- en personeelsleden in dit onderzoek zal echter duidelijk worden dat ze zich bewust zijn van deze problematiek en ze deze ook onrechtstreeks meebelevan of op zijn minst detecteren.

De gevaren van niet-professionele tolken

Alhoewel gevangenispersoneel erkent dat het gebruik van niet-professionele tolken verre van ideaal is, zeker voor wat betreft vertrouwelijke gesprekken of zeer complexe situaties, geven voorafgaande studies aan dat het gebruik ervan noodgedwongen in stand wordt gehouden. Het leidt immers niet tot extra kosten, administratie of organisatie.⁴⁵ Daarnaast wordt het gebruik van een professionele tolk zelfs als een obstakel eerder dan als een meerwaarde gezien door gedetineerden, zo blijkt uit bevragingen van gedetineerden over hun *service path* van arrestatie tot detentie.⁴⁶ Er wordt pas beroep gedaan op professionele

tolken, als alle andere mogelijkheden onsuccesvol bleken, waardoor de positie van professionele tolken onder vuur komt te liggen.⁴⁷

Verskillende onderzoeken bevestigen dat er bij vertolkingen door niet-professionele tolken een gebrek is aan accuraatheid, volledigheid, onpartijdigheid, vertrouwelijkheid en naleving van het beroepsgeheim, dit zowel tijdens de strafprocedure als tijdens de detentie.⁴⁸ De niet-professionele tolk heeft immers geen besef van een deontologische code en kan dus bewust of onbewust een loopje nemen met 'de waarheid' waardoor de anderstalige gedetineerde in een slecht daglicht kan worden geplaatst. Deze laatste kan zich uiteraard niet verdedigen, aangezien hij de gehanteerde taal niet begrijpt en veelal in het ongewisse blijft wat foute vertalingen betreft.⁴⁹

Wettelijk kader

Het wettelijk kader inzake het taalgebruik met personen in gevangenissen bestaat uit twee componenten: enerzijds de taalregelingen van toepassing op verdachten en beklaagden in strafzaken, en anderzijds de taalregelingen

van toepassing op betrekkingen met gedetineerden. We beperken ons in wat volgt tot enkele grote lijnen die relevant zijn voor deze studie.

Strafzaken

Het taalgebruik in strafrechtelijke procedures valt onder verschillende internationale en Europese normen met betrekking tot de toegang tot justitie en het recht tot een tolk als deel van het recht op een eerlijk proces en het recht op verdediging.

Op basis van artikel 5 § 2 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) heeft elke gearresteerde het recht op informatie in een taal die hij of zij verstaat over de redenen van zijn of haar arrestatie en over alle beschuldigingen.

Het recht op een tolk in strafzaken wordt zowel via het internationaal recht,⁵⁰ in het bijzonder via artikel 6 § 3 (e) EVRM, als via het EU recht⁵¹ gewaarborgd. Deze normen zijn van toepassing tijdens het onderzoek en ter terechtzitting, en gelden voor verdachten en beklaagden die de taal van de procedure niet verstaan of spreken. Het temporeel

44 Zie onder meer F. CROUX, S. VANDEVELDE, B. CLAES; D. BROSENS en L. DE DONDER, "An appreciative inquiry into foreign national prisoners' participation in prison activities: The role of language," *European Journal of Criminology* 2021, 1-16.

45 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Criminals interpreting for criminals: breaking or shaping norms?", *op. cit.*; E. GALLEZ, "Foreigners and Refugees Behind Bars", *op. cit.*

46 H. SALAETS, K. BALOGH, S. AELBRECHT, "Translaw in Belgium: a Qualitative Comparative Study on the Perception of Communication with Foreign Detainees" in K. KAINDL, S. PÖLLABAUER en D. MIKIĆ (eds.), *Dolmetschen als Dienst am Menschen. Texte für Mira Kadrić. Translationswissenschaft. Band 16*, Narr/francke/attempt, 2021, 91-105.

47 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Interpreting in prison settings", *op. cit.*; A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Criminals interpreting for criminals: breaking or shaping norms?", *op. cit.*

48 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Interpreting in prison settings", *op. cit.*; A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Prison settings", *op. cit.*; L. ROSSATO, "From confinement to community service" in R. ANTONINI, L. CIRILLO, L. ROSSATO en I. TORRESI (eds.), *Non-professional Interpreting and Translation: State of the art and future of an emerging field of research*, John Benjamins, 2017, 157-175; E. GALLEZ, "Foreigners and Refugees Behind Bars", *op. cit.*; H. SALAETS, K. BALOGH en S. AELBRECHT, "Translaw in Belgium: a Qualitative Comparative Study on the Perception of Communication with Foreign Detainees", *op. cit.*

49 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Criminals interpreting for criminals: breaking or shaping norms?", *op. cit.*

50 Zie ook, art. 14, par. 3 (f) Internationaal Verdrag 19 december 1966 inzake Burgerrechten en Politieke Rechten en art. 40, par. 2, b), vi) Internationaal Verdrag 20 november 1989 inzake de Rechten van het Kind.

51 Richtlijn 2010/64/EU van het Europees Parlement en de Raad van 20 oktober 2010 betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures, *OJ L* 280.

toepassingsgebied loopt tot de beëindiging van de strafrechtelijke procedure.⁵²

In het Belgische recht, worden de relevante Europese richtlijnen omgezet en wordt het taalgebruik in strafzaken geregeld via bepalingen in verschillende wetten.⁵³

Taalgebruik tussen penitentiaire inrichtingen en gedetineerden

De regeling van het taalgebruik in strafzaken met verdachten en beklaagden verschilt van de regeling die van toepassing is op het taalgebruik tussen penitentiaire inrichtingen en gedetineerden, oftewel het taalgebruik in het gevangeniswezen in de enge zin. Zo zijn de reeds aangehaalde normen met betrekking tot het recht op een tolk in strafzaken in principe niet van toepassing op de communicatie tussen gevangenisadministraties en gedetineerden.

Het taalgebruik in penitentiaire inrichtingen wordt geregeld door de Bestuursstaalwet⁵⁴ en de door de wet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden (hierna de Basiswet)⁵⁵.

De Bestuursstaalwet regelt in het algemeen het taalgebruik tussen gevangenisadministraties en de gedetineerden, al zijn een aantal diensten die actief zijn in de penitentiaire inrichtingen onderhevig aan een andere taalregeling.⁵⁶

De Bestuursstaalwet en de taalwetgeving in België is gestoeld op het territorialiteitsbeginsel. Zo zijn er vier taalgebieden in België (het Nederlandse, het Franse, het Duitse en het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad) en is de streektaal in principe de bestuurstaal. Een van de uitzonderingen op de toepassing van dit principe in de taalwetgeving is de taalregeling voor de diensten waarvan de werkring het ganse land bestrijkt, zoals bijvoorbeeld federale overheidsdiensten (FOD's). Ze moeten immers in hun geïndividualiseerde betrekkingen met particulieren mogelijk een andere taal dan de taal van het taalgebied gebruiken.⁵⁷

Wat de kwalificatie op basis van de Bestuursstaalwet betreft, staat het ons voor dat penitentiaire inrichtingen onder de Bestuursstaalwet moeten worden beschouwd als uitvoeringsdiensten van een gecentraliseerde

overheidsdienst (de FOD Justitie).⁵⁸ Deze uitvoeringsdiensten van een gecentraliseerde overheidsdienst moeten in betrekkingen met particulieren gebruik maken van de taal (het Nederlands, het Frans of het Duits) waarvan de betrokkene zich heeft bediend. Aldus moeten penitentiaire inrichtingen in hun contacten met gedetineerden de taal gebruiken waarin die gedetineerde zich heeft uitgedrukt in het contact met de inrichting.⁵⁹ De gevangenisadministratie lijkt in de praktijk echter eerder uit te gaan van het principe streektaal is gevangenisstaal.⁶⁰ In deze benadering zou een gevangenisadministratie in Vlaanderen enkel het Nederlands moeten gebruiken in contacten met gedetineerden, behoudens de hierna vermelde uitzonderingen voorzien in de Basiswet.

Discussies over de kwalificaties van penitentiaire inrichtingen op basis van de Bestuursstaalwet en de bijhorende taalregeling daargelaten, is het duidelijk dat de Bestuursstaalwet louter het gebruik van het Nederlands, het Frans en het Duits regelt. Het gebruik van andere dan deze drie talen of het gebruik van vertalers en tolken wordt niet geregeld door deze wet.⁶¹

52 Art. 2, par. 1 Richtlijn 2010/64/EU bepaalt dat "Het in lid 1 bedoelde recht geldt voor personen, vanaf het ogenblik waarop de bevoegde autoriteiten van een lidstaat hen er door middel van een officiële kennisgeving of anderszins van in kennis stellen dat zij ervan worden verdacht of beschuldigd een strafbaar feit te hebben begaan tot de beëindiging van de procedure, dat wil zeggen, tot de definitieve vaststelling dat zij het strafbare feit al dan niet hebben begaan, met inbegrip van, indien van toepassing, de strafoplegging en de uitkomst in een eventuele beroepsprocedure."

53 Voor een overzicht, zie Y. VANDEN BOSCH, "Het recht op vertolking en vertaling in strafzaken & de omzetting van de EU-richtlijnen", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2017, 79-107.

54 Gecoördineerde wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, *BS* 2 augustus 1966 (hierna: Bestuursstaalwet). Zie J. BERNAERTS, "«Recht op» een psychiatrische behandeling in een «officiële» taal voor gedetineerden en geïnterneerden op grond van het EVRM en de Bestuursstaalwet", *Rechtskundig Weekblad* 2019, 843-857.

55 Wet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, *BS* 1 februari 2005 (hierna: Basiswet).

56 Zo zijn de gecentraliseerde en gedecentraliseerde diensten van de Vlaamse Regering onderhevig aan de taalregeling voorzien in GWHI (Gewone wet 9 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *BS* 15 augustus 1980).

57 T. DE PELSMAEKER, L. DERIDDER, F. JUDO, J. PROOT, en F. VANDENDRIESSCHE, *Taalgebruik in bestuurszaken*, Administratieve rechtsbibliotheek Algemene reeks, Brugge, Die Keure, 71, nr. 178.

58 J. BERNAERTS, "«Recht op» een psychiatrische behandeling in een «officiële» taal voor gedetineerden en geïnterneerden op grond van het EVRM en de Bestuursstaalwet", *op. cit.* Voor rechtspraak ter zake, RvS 9 maart 2016, nr. 234.096, Ait Dahmane.

59 Art. 46bis juncto art. 41 § 1 Bestuursstaalwet. Voor andere verplichten op basis van deze kwalificatie, zie J. BERNAERTS, "«Recht op» een psychiatrische behandeling in een «officiële» taal voor gedetineerden en geïnterneerden op grond van het EVRM en de Bestuursstaalwet", *op. cit.*

60 Vgl. F. CROUX, S. VANDELDE, B. CLAES, D. BROSENS en L. DE DONDER, "An appreciative inquiry into foreign national prisoners' participation in prison activities: The role of language," *European Journal of Criminology* 2021, 14.

61 J. BERNAERTS, "Meertaligheid in de contacten tussen eentalige plaatselijke diensten en anderstalige inwoners", *TBP* 2019, 307-328.

Daarnaast bevat de Basiswet als *lex specialis* enkele bepalingen inzake het taalgebruik bij aankomst in de penitentiare inrichting, bij tuchtzaken en bij klachten van gedetineerden.

Zo bepaalt de Basiswet van 2005 dat de informatie bij onthaal in de gevangenis voor zover mogelijk wordt verstrekt in een “verstaanbare taal of op een begrijpelijke wijze”.⁶² De wetgever gaf tijdens de parlementaire voorbereiding aan dat niet verwacht kan worden “dat men tolken moet aanspreken voor talen die enkel nog in de meest afgelegen hoeken van de wereld (...) worden gesproken”.⁶³ Het bijhorende koninklijk besluit stelt dat “[i]ndien de gedetineerde de taal van de regio waar de gevangenis gelegen is, niet begrijpt, een beroep [wordt] gedaan op elk redelijk vertaalmiddel teneinde hem toe te laten de inhoud van de inlichtingen die hem worden verstrekt te bevatten.”⁶⁴

Het taalgebruik in tuchtprocedures wordt ook geregeld door de Basiswet. Zo moet een gedetineerde die de schriftelijke tenlastelegging in een tuchtprocedure “niet kan lezen, of die de taal ervan niet verstaat” in de gelegenheid worden gesteld om de inhoud en de omschrijving van de tenlastelegging te verstaan.⁶⁵ De directeur moet “de gedetineerde, in een taal die hij kan verstaan, desgevallend met behulp van derden, in kennis [stellen]

van de hem ten laste gelegde feiten”.⁶⁶ De gedetineerde wordt ook “binnen vierentwintig uur *mondeling*, in een taal die hij kan verstaan, en schriftelijk in kennis gesteld van de beslissing en van de beweegredenen waarop zij steunt, in het bijzonder de motieven die de keuze en de maat van de sanctie hebben bepaald.”⁶⁷ De beslissing moet dus niet worden vertaald indien de gedetineerde de taal van de beslissing verstaat.⁶⁸ De Basiswet geeft echter niet expliciet aan wie de taalkennis van de gedetineerde desgevallend moet vaststellen. DG EPI stelt dat de directeur dit moet beoordelen.⁶⁹ De gedetineerde kan uiteraard klacht indienen bij de klachtencommissie of een beroep instellen bij de Raad van State om een onregelmatigheid in de tuchtprocedure aan te voeren.

De Basiswet bevat tot slot ook bepalingen aangaande het taalgebruik in klachtenprocedures. Artikel 150 § 3 Basiswet, dat in werking trad op 1 oktober 2020, bepaalt dat “[d]e taal waarin de klacht moet worden opgesteld en behandeld, wordt bepaald door de bij het koninklijk besluit van 18 juli 1966 gecoördineerde wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken”. De parlementaire voorbereiding lijkt aan te geven dat deze bepaling inhoudt dat voor de commissies werkzaam in de gevangenissen in het rechtsgebied van de Hoven van Beroep van Antwerpen en

Gent en voor commissies werkzaam in de gevangenissen gelegen in Vlaams-Brabant het Nederlands moeten worden gebruikt.⁷⁰ De verwijzing naar de Bestuursstaalwet in artikel 150 § 3 Basiswet zou dit doel van de wetgever louter verduidelijken.⁷¹

Algemeen mensenrechtencontentieux

Naast de expliciete taalregelingen opgenomen in verschillende normen op internationaal, Europees en nationaal niveau, ontstaat er in het mensenrechtencontentieux aandacht voor taalgebruik met gedetineerden in het licht van mensenrechtenbepalingen die niet specifiek op taal zijn gericht. Zo oordeelde de Grote Kamer van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in de zaak *Rooman t. België* dat in bepaalde omstandigheden uit artikel 3 EVRM (verbod op foltering en onmenselijke of vernederende behandeling) en artikel 5 § 1 (e) EVRM (rechtmatige detentie van geesteszieken) taalverplichtingen voor nationale autoriteiten kunnen volgen.⁷² De zaak betrof een eentalig Duitssprekende eiser met een ernstige mentale stoornis die was opgenomen in een penitentiare inrichting gelegen in het Franse taalgebied in België. Er was echter geen (of slechts zeer beperkt) Duitssprekend personeel en geen behandeling in het Duits voor de geïnterneerde.⁷³ Het

62 Art. 19 Basiswet.

63 Voorstel van Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden, Amendement nr. 67, *Parl. St.* Kamer 2003-04, 0231/005, 8-9.

64 Art. 2, tweede lid KB 8 april 2011 tot bepaling van de datum van inwerkingtreding en uitvoering van verscheidene bepalingen van de titels III en V van de basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 21 april 2011 (eigen accentuering).

65 Art. 144 § 3, tweede lid Basiswet.

66 Art. 144 § 5, derde lid Basiswet.

67 Art. 144 § 7 Basiswet, zoals gewijzigd door art. 12 wet 2 maart 2010 tot wijziging van de basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, *BS* 6 april 2010 (eigen cursivering).

68 RvS 29 november 2012, nr. 221.581, Rochadi.

69 FOD Justitie, DG EPI, Collectieve brief nr. 124, 6 september 2013, X. Taalgebruik.

70 Voorstel van basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden, 12 juli 2004, Amendement nr. 170, *Parl. St.* Kamer 2003-2004, nr. 231/009, 23; Voorstel van basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden, 24 november 2004, Verslag namens de commissie voor de justitie, *Parl. St.* Kamer 2003-2004, nr. 231/015, 161.

71 *Ibid.*

72 EHRM (GK) 31 januari 2019, nr. 18052/11, *Rooman t. België*.

73 EHRM (GK) 31 januari 2019, nr. 18052/11, *Rooman t. België*, 16-18, 23, 25, 29, 39, 44 en 50.

EHRM kwam tot een veroordeling van België, daar het Hof oordeelde dat de taalobstakels leidden tot een gebrek aan een adequate behandeling van de geïnterneerde. Bij de beoordeling van de feiten in het licht van artikel 5 § 1 (e) EVRM, overwoog het Hof expliciet dat het remediëren van het taalobstakel niet onrealistisch was daar het Duits een officiële taal in België is.⁷⁴

De rechtspraak van het EHRM alsook van nationale hoven en rechtbanken dient zich nog verder te ontwikkelen om de volledige reikwijdte van de taalverplichtingen op basis van artikel 3 en artikel 5 EVRM, en eventueel op basis van artikel 8 EVRM (het recht op eerbieding van het privéleven), te kunnen ontwaren. Deze opmerking en de specificiteit van artikel 3 EVRM indachtig, stemt deze zaak wel tot nadenken over referentiepunten inzake taalbarrières bij gedetineerden. Het EHRM lijkt belang te hechten aan het rekening houden met taalbarrières om te vermijden dat de rechten die worden gewaarborgd door het EVRM “theoretisch en illusoir” zouden zijn.⁷⁵ Voorts kan de vraag worden gesteld naar de invloed van taalbarrières en van de gevonden oplossingen op de privacy van gedetineerden (artikel 8 EVRM) en op het recht op vrijheid en veiligheid (artikel 5 EVRM). Na uiteenzetting van de onderzoeksmethode en de resultaten, komen we terug op deze mensenrechtelijke referentiepunten in deel vijf.

Methode

Respondenten en interviewtype

De empirische data in dit onderzoek

werden verzameld voor een masterproef. In dat kader nam Shanti Heijkants interviews af bij 20 respondenten tussen 3 februari 2021 en 18 maart 2021. Alle Vlaamse en Brusselse gevangenen werden gevraagd om mee te werken aan dit onderzoek en zeven ervan werden effectief hiertoe bereid gevonden (Dendermonde, Ieper, Oudenaarde, Mechelen, Sint-Gillis, Wortel en de hulpgevangenis van Leuven). De bevestigingen vonden plaats (deels live, deels online) in deze zeven penitentiaire instellingen in Vlaanderen en Brussel. Er werden zeven respondenten uit het directiekader geïnterviewd, drie medewerkers van de Vlaamse Gemeenschap (organisatie-ondersteuner, onderwijsconsulent en cultuurfunctionaris)⁷⁶ en tien personeelsleden waaronder drie penitentiair bewakingsagenten, drie psychologen, twee verpleegkundigen, één dienstchef secretariaat en één levensbeschouwelijk zorgverlener. Gezien verschillende beroepsgroepen diverse communicatienoden hebben met gevangenen, werd een duidelijk onderscheid gemaakt tussen directie enerzijds en personeel anderzijds. Hiertoe werden, voorafgaand aan de interviews, twee aparte vragenlijsten opgesteld, een voor het management, een voor niet-management (personeel), met aandacht voor de verschillende deelcategorieën binnen het personeel. Een topiclijst werd opgesteld waaraan de te stellen vragen werden gekoppeld. Deze vragen varieerden naargelang de beroepsgroep, met bijvoorbeeld een onderscheid tussen psychologen en penitentiair bewakingsassistenten (PBAs), om de genoemde verschillen in communicatiebehoeften efficiënt te kunnen

bevragen.

Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, verwijzen we hierna naar afkortingen gelinkt aan hun functie⁷⁷ en geven we de ligging van de betrokken gevangenis niet aan. Iedere deelnemer tekende een document “geïnformeerde toestemming” voor deelname.

De verzamelde data bieden een verkennende blik op de situatie in penitentiaire inrichtingen in Vlaanderen en Brussel, zonder representativiteit te claimen voor al deze penitentiaire inrichtingen.

Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen omtrent taalbarrières in de Vlaamse en Brusselse gevangenen die we in deze bijdrage zullen beantwoorden zijn:

1. Hoe worden taalbarrières in Vlaamse en Brusselse gevangenen overbrugd?
2. Wat is de invloed van taalbarrières op de dienstverlening in gevangenen?

Methode en analyse

Afhankelijk van het individu, kan de realiteit die ogenschijnlijk hetzelfde lijkt toch op verschillende manieren worden begrepen. Hetzelfde geldt voor de interpretatie van de data door de onderzoeker.⁷⁸ Om een subjectieve interpretatie van de resultaten zoveel mogelijk te beperken en de betrouwbaarheid van de bevindingen te vergroten, bleek de kwalitatieve

74 EHRM (GK) 31 januari 2019, nr. 18052/11, Rooman t. België, § 241. Zie kritisch, EHRM (GK) 31 januari 2019, nr. 18052/11, Rooman t. België, partly dissenting opinion van rechter Nussberger, 12 en J. BERNAERTS, “Recht op’ een psychiatrische behandeling in een ‘officiële’ taal voor gedetineerden en geïnterneerden op grond van het EVRM en de Bestuurstaalwet”, *op. cit.*, 846, nrs. 14-16.

75 EHRM (GK) 31 januari 2019, nr. 18052/11, Rooman t. België, partly dissenting opinion Nussberger, 8. Voor de vaste formulering van het EHRM over de interpretatieregel dat EVRM beoogt om rechten effectief, en niet theoretisch en illusoir, te garanderen, zie onder meer, EHRM 9 oktober 1979, nr. 6289/73, *Airey/Ierland*, 24.

76 Zie supra. Om redenen van beknoptheid worden alle niet-directieleden in wat volgt onder de term ‘personeel’ gevat.

77 D Directie; P Personeel; GR Griffier: dienstchef van het secretariaat (n=1); LBZ Levensbeschouwelijk zorgverlener (n=1); PBA Penitentiair bewakingsassistent (n=3); PSY Psycholoog (n=3); VPK Verpleegkundige (n=2); VL Medewerker Vlaamse Gemeenschap (n=3). Deze laatste zijn geen personeel van DG EPI.

78 U.H. GRANEHEIM en B. LUNDMAN, “Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness”, *Nurse Education Today* 2004, 105-112.

inhoudsanalyse gebaseerd op de concepten van Graneheim en Lundman (2004) het meest geschikt voor dit onderzoek. Betekeniseenheden worden hierbij afgebakend als “woorden, zinnen of paragrafen die omwille van hun inhoud met elkaar verbonden zijn”. Vervolgens wordt aangegeven wat woordelijk wordt gezegd binnen de betekeniseenheden (manifeste inhoud) om dan over te gaan naar de latente inhoud, namelijk de onderliggende betekenis van wat er wordt gezegd.

Dankzij de triangulatie via de aanwezigheid van een tweede codeerder en het houden van meerdere consensusvergaderingen tussen beide codeerders, werden subjectieve interpretaties zoveel mogelijk uitgesloten en werd de betrouwbaarheid van de bevindingen maximaal gewaarborgd. Met deze werkwijze werd overeenstemming bereikt over de finale codering met de uiteindelijke boomstructuren (met thema's en sub-thema's)⁷⁹ voor alle interviews en voor de ondervraagde groepen (directie en personeel). Een nadeel van deze methode is dat ze zeer arbeidsintensief is.

Resultaten

Na het coderen van de data, konden de betekeniseenheden in verscheidene thema's worden ingedeeld. In het kader van deze bijdrage zullen we twee hoofdthema's behandelen, namelijk de invloed van taalbarrières op de uitoefening van de job en op de dienstverlening. Allereerst beantwoorden we echter de hoofdonderzoeksvraag: hoe worden taalbarrières overbrugd in Vlaamse gevangnissen?

Communicatie met anderstalige gedetineerden

Directie en personeelsleden gaven aan op (bijna) dagelijkse basis met anderstaligen te communiceren en

taalbarrières te ervaren, wat niet verwondert gezien het aandeel van buitenlandse gedetineerden in de totale populatie.

Het antwoord op de vraag *hoe* deze taalbarrières worden overbrugd, was vrij gevarieerd maar dezelfde variatie bleek bij alle respondenten min of meer terug te komen. Alle directie- en personeelsleden gaven aan dat communicatie met een anderstalige gedetineerde voornamelijk verloopt via een derde taal, en dan vooral Frans en Engels. Enkelen gaven aan dat dit ook gebeurt via noties van Duits, Italiaans of Spaans.

Vijf van de zeven directieleden gaven bovendien aan dat ondersteuning “met handen en voeten” noodzakelijk is, waar de indruk van begrip door de gedetineerde voldoende blijkt:

Soms met handen en voeten, maar ik heb de indruk dat ze het soms wel- allez dat ze het meestal wel begrijpen” (D6, 065 – 066).

Verder wordt er door beide groepen gebruik gemaakt van gedetineerden als niet-professionele tolk. Een “mondje” Frans, Engels of Nederlands spreken blijkt voldoende om iemand in te zetten in die hoedanigheid:

Wij maken veel gebruik van gedetineerden die hier in huis zijn. Natuurlijk altijd met toestemming van de persoon in kwestie. Maar meestal zeggen ze het zelf wel, laat die man komen die spreekt een beetje Frans of die spreekt Engels of die spreekt Nederlands (D1, 195 – 198).

Op zijn minst opmerkelijk is dat hier slechts één verpleegkundige verklaart dat het juridisch niet toegestaan is om een gedetineerde te laten optreden als tolk:

Als dat echt de eerste keer is, de eerste uren contact in de gevangenis dan verloopt dat inderdaad soms met dat pictogrammenboekje eh tot dat er

eigenlijk een aanstelling is van een tolk omdat we weten dat we het via medegedetineerden niet meer mogen doen juridisch (P4_VPK1, 144 – 146).

Bij het inschakelen van een gedetineerde als niet-professionele tolk tijdens een gesprek tussen het personeel en anderstalige gedetineerden, bepaalt het personeel doorgaans welke gedetineerde die rol zal opnemen. Hierbij vormen talenkennis, beschikbaarheid, geschiktheid en onbaatzuchtigheid de belangrijkste criteria (P2_PSY1, P5_VL1, P7_VL2, P10_VPK2).

Andere personeelsleden (P6_PBA1, P11_PSY3 en P12_PBA3) gaven aan dat de fase in detentie bepalend is voor die keuze, namelijk of een gedetineerde nog maar net in de gevangenis verblijft of al langer in detentie zit. Er wordt in principe gekozen voor gedetineerden die al langer in de gevangenis verblijven omwille van hun bekendheid met de instelling en haar regels.

Zowel directie als personeel geven aan voor de helft gebruik te maken van een meertalige collega als hulp om de taalbarrière te overbruggen. Opnieuw zijn de verpleegkundigen de enigen die hier een kanttekening bij maken en wel op tweeërlei wijze: ten eerste wat de toestemming van de patiënt betreft en ten tweede wat GDPR-regels en beroepsgeheim aangaan:

Meestal als het echt niet mogelijk is dan durven wij wel een beëdigd ambtenaar, eigenlijk een hulpverlener inschakelen vanuit de PSD [psychosociale dienst] of bewaking zelf als die daar tijd voor hebben om toch ja duidelijkheid te kunnen scheppen naar de cliënt maar medegedetineerden niet, en medewerkers wel. Eh: natuurlijk met toestemming- steeds met toestemming van de patiënt. (P4_VPK2, 180 – 185).

Ja, want zeker medisch gezien de GDPR-wetgeving is het niet altijd evident hé. Allez zeker het akkoord van de

79 Verschillende betekeniseenheden met een gelijkaardige inhoud vormen een thema, als overkoepelende categorie. Subthema's vormen vervolgens subcategorieën van de (overkoepelende) thema's.

gedetineerde moeten wij hebben. [...] Omdat ze willen geholpen zijn en duidelijkheid hebben, maar juridisch moesten ze klacht indienen daarna eh allez wij zijn in fout hé want wij mogen dat niet doen wegens het beroepsgeheim. De GDPR dat is wel- dat is geen vertrouwde hulpverlener hé voor hun. Dat is geen vertrouwensrelatie medisch voor hun. Dus eh wij vermijden dat dan ook hé. Dat is enkel maar als het echt niet gaat of in hoogdringendheid dat wij daar beroep op doen hé (P4_VPK2, 215 – 229).

Ten slotte worden andere mogelijke middelen ingezet om taalbarrières te overbruggen en de (schijn van) communicatie tot stand te brengen zoals: vertaalwebsites, schema's en tekeningen, informele vertalingen van brochures, het reeds genoemde pictogrammenboekje *Picture it in Prison* alsook de spreekwoordelijke "handen en voeten" (gebaren ter ondersteuning van wat men tracht uit te drukken).

Op de vraag of externe – bedoeld als professionele beëdigde tolken – worden inzet, antwoordt meer dan de helft van de directieleden en 10 van de 13 personeelsleden nooit externe tolken in te schakelen. In één adem worden de redenen gegeven, namelijk een gebrek aan financiële middelen, organisatorische redenen (snelheid, beschikbaarheid, de sterke diversiteit van wat moet getolkt worden, gaande van een korte praktische mededeling tot een complexe medische controle), en onwetendheid ("waar zouden wij die halen?"). Telefonisch tolken kwam in dit onderzoek niet naar voren.

De enige door de geïnterviewden aangehaalde mogelijkheden om een tolk in te schakelen is in het kader van een tuchtprocedure of in procedure voor een strafuitvoeringsrechtbank (SURB).⁸⁰ Daarnaast komen tolken soms mee met een advocaat, maar dat maakt in principe geen deel uit van het gevangeniswezen in de enge zin.⁸¹

Invloed van taalbarrières op uitoefening van de job en de dienstverlening

Vijf directieleden geven aan dat taalbarrières geen invloed hebben op hun job en dat hun dienstverlening dezelfde is voor anderstalige gedetineerden. Dit is uiteraard louter de perceptie van de participanten, het stemt aldus niet noodzakelijk overeen met de realiteit. Slechts twee directieleden geven te kennen dat taalbarrières een afbreuk doen aan de kwaliteit van hun dienstverlening en dat het gelijke genot van rechten onder druk komt te staan.

Wat de personeelsleden betreft, gaven 9 van de 13 respondenten aan dat taalbarrières weldegelijk een invloed hebben op de uitoefening van hun job, met name de levensbeschouwelijke zorgverlener, de psychologen, de penitentiair bewakingsassistenten (PBAs) en de medewerkers van de Vlaamse Gemeenschap. De levensbeschouwelijke zorgverlener gaf aan dat een echt gesprek niet mogelijk is, aangezien de gesprekken met anderstaligen veeleer oppervlakkig blijven en niet lopen zoals gepland. Personeelsleden stellen ook dat ze niet altijd aan de informatie komen die ze nodig hebben. De onderstaande citaten van medewerkers uit de verschillende beroepsgroepen illustreren hoe ze de taalbarrières ervaren.

Een psycholo(o)g(e) kaart vooral de taalbarrière aan als belemmering in de dienstverlening. De geïnterviewde haalt hierbij aan dat er een onderscheid waarneembaar is tussen het beantwoorden van de hulpvraag van of het toekennen van steun aan anderstalige en niet-anderstalige gedetineerden. De respondent(e) verduidelijkt verder dat er zich ook een verschil situeert in de adviesverlening met betrekking tot anderstalige en niet-anderstalige gedetineerden:

Ehm (en als het gaat over mijn ja- mijn hoofdtak dan eigenlijk adviesverlening

dan, ja, is het heel vaak zo dat ge gewoon niet aan voldoende informatie of niet voldoende betrouwbare informatie [...] Moest het in het Nederlands zijn zou ik bijvoorbeeld ja acht bladzijden schrijven over iemand en over zijn dossier en- en ja in het geval van zo iemand kan ik niet anders dan op één blad heel summier iets opschrijven wat ik te weten gekomen ben, maar eigenlijk alleen maar schrijf van ja kijk taalbarrière, we kunnen dit niet doen. Wat soms maakt dat iemand ook langer moet blijven in de gevangenis zitten want- omdat ge gewoon het risico niet kunt inschatten en ook niet kunt beperken (P9_PSY2, 126 – 149).

Penitentiair bewakingsassistenten geven aan dat taalbarrières de uitoefening van hun job bemoeilijken en dat het vooral voor praktijkopleidingen een probleem is wat instructies en veiligheidsvoorschriften betreffen wanneer gedetineerden het Nederlands niet beheersen. Het volgende citaat illustreert dit:

Maar op zich op elk vlak is dat een probleem, ook in- ook in de ateliers. Ge legt iets uit, een punt naar veiligheid en zoiets. Ge kunt wel visueel- visueel kunnen de mensen wel iets leren, maar 't is meer dan alleen visueel hè als ge 't over veiligheid hebt, dan- dan zit ge toch ook wel dat ge met woorden moet spreken en als ge dan alles moet in een ander taal gaan zetten, dan geeft dat wel problemen, ja (P8_PBA2, 273 – 278).

Medewerkers van de Vlaamse Gemeenschap vermelden dat ze hun werkzaamheden vooral moeten kenbaar maken via schriftelijke communicatie. In dat soort communicatie kunnen bepaalde zaken niet (aan) getoond worden en blijft het non-verbale volledig achterwege. Hierdoor worden gedetineerden die de taal waarin de communicatie is opgesteld niet beheersen veel minder bereikt. Bovendien worden analfabeten of mensen met een lage geletterdheid logischerwijs uitgesloten van schriftelijke communicatie. Ten slotte zorgt

80 Voor de taalregeling bij tuchtprocedures, zie *supra*.

81 Zie *supra* Wettelijk kader.

het gebrek aan persoonlijke communicatie ervoor dat de drempel om deel te nemen aan een activiteitenprogramma wordt verhoogd.

We proberen die zo laag mogelijk te houden want we proberen echt wel omdat dat ook vaak de mensen zijn die geen bezoek hebben zo om die te betrekken in de activiteiten maar ja dat vormt zeker een barrière ja. Vooral als het schriftelijke communicatie is. Heel veel mensen kunnen ook niet zo goed-allez spreken soms wel wat Engels maar kunnen ons schrift niet lezen ook hè. 't Is niet omdat ze een paar woordjes Engels spreken dat ze kunnen lezen wat dat er op de flyer staat (P5_VL1, 186 - 195).

Een opmerkelijke uitspraak kwam van een verpleegkundige die de mening was toegedaan dat “medisch opvolgen niet hetzelfde is als communiceren” en dat taalbarrières geen obstakel zijn voor het uitoefenen van haar/zijn job. Dit is opmerkelijk omdat een medisch beroep ons inziens moeilijk uit te oefenen is zonder communicatie, terwijl hij/zij dit ziet als gescheiden activiteiten. Voorts was deze verpleegkundige op haar/zijn hoede voor commentaren van andere gedetineerden die kritiek zouden kunnen leveren op de (langere) tijd die besteed wordt aan de communicatie met anderstalige gedetineerden.

Samenvattend kunnen we uit de antwoorden op de onderzoeksvragen afleiden dat de directie en de verschillende personeelsleden taalbarrières op een gelijkaardige manier trachten te overbruggen. Zowel directie- als personeelsleden komen dagelijks met anderstalige gedetineerden in contact en beroepen zich voor de totstandkoming van de communicatie met hen voornamelijk op een derde taal. Daarnaast maken ze gebruik van een niet-professionele tolk, hetzij een ander personeelslid, hetzij een mede-gedetineerde. Beide groepen halen

daarnaast ook het gebruik van vertaalwebsites, *Picture it in Prison*, alsook het gebruik van ondersteunende gebaren aan.

Ondanks de gelijklopende manier waarop zowel directie- als personeelsleden taalbarrières trachten te overbruggen, houden beide groepen er een verschillende perceptie op na wat de invloed van taalbarrières op hun werking en dienstverlening betreft. De meerderheid van de directieleden geeft aan dat bovengenoemde manieren voldoende zijn om taalbarrières te overbruggen en dat ze geen invloed hebben op de uitoefening van de job. In de personeelsgroep daarentegen vinden negen van de dertien respondenten dat bovengenoemde middelen onvoldoende soelaas bieden en taalbarrières wel degelijk een invloed hebben op de uitoefening van hun job.

Besluit

Het taalgebruik tussen penitentiaire inrichtingen en gedetineerden valt binnen het toepassingsgebied van de taalwetgeving. Deze wetgeving wordt door verschillende actoren in de praktijk zo geïnterpreteerd dat de toepasselijke bepalingen een gebruik inhouden van louter het Nederlands in gevangnissen gelegen in het Nederlandse taalgebied, van het Frans in het Franse taalgebied, en van het Nederlands en het Frans in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad. Deze interpretatie lijkt ons geen eenduidige steun te vinden in de Bestuurstaalwet en in de rechtspraak.⁸² De discussie over de kwalificatie van penitentiaire inrichtingen onder de Bestuurstaalwet terzijde, is het reeds duidelijk dat het gebruik van louter één of meerdere landstalen in een detentiecontext niet haalbaar is als de helft van de gevangenispopulatie deze talen amper of niet beheerst.

De taalwetgeving is gebaseerd op het territorialiteitsbeginsel en werd gevoed door de taalstrijd die doorheen de Belgische geschiedenis loopt. De vraag is of de Bestuurstaalwet van 1966 aangepast kan worden om een kader te bieden met een houvast voor de verschillende actoren in een gewijzigde realiteit, namelijk een meertalige samenleving die België kenmerkt. Zoals reeds gesteld, dienen deze uitdagingen zich niet enkel aan in penitentiaire inrichtingen en worden overheidsinstanties in verschillende domeinen ermee geconfronteerd.⁸³

De Basiswet van 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden houdt de verplichting in om gedetineerden bij aankomst informatie over het reilen en zeilen van de gevangenis te verstrekken op een “begrijpelijke wijze” of in een “verstaanbare taal” voor zover dat mogelijk is. Verschillende vragen blijven echter, ook in de praktijk. De invulling van “begrijpelijk” en “verstaanbaar” worden niet omstandig verduidelijkt in de Basiswet, evenmin wie dit bepaalt voor de gedetineerde. Ook elk “redelijk vertaalmiddel” om de gedetineerde die de taal van de regio niet begrijpt toe te laten de inlichtingen te begrijpen, blijft een vaag concept in de Basiswet. Zijn pictogrammen en handen en voeten voldoende “redelijk”?

Ten slotte, is er de vraag of de relevante wetgeving en de huidige praktijk beantwoorden aan het (internationaal) mensenrechtelijk kader. Zoals aangegeven, reiken enkele rechten, zoals de bijstand door een tolk, tot het einde van de strafzaak en niet tot de dagelijkse werking binnen gevangenis-muren. Het strekt zeer tot aanbeveling om de relevante wetgeving en de praktijk te evalueren in het licht van het mensenrechtelijk kader, in het bijzonder na het arrest *Roman t. België* van het EHRM en de eventueel daaruit

82 Cfr. supra. Wettelijk kader.

83 Zie J. BERNAERTS, “Taalgebruik in bestuurszaken in een rechtsempirisch perspectief: huidige praktijken en uitdagingen. Nood aan een ‘nieuw’ regelgevend kader?”, *op. cit.*

volgende referentiepunten.⁸⁴ Het rekening houden met taalbarrières om te vermijden dat mensenrechten theoretisch en illusoir zouden worden in combinatie met de rechtspraak in andere zaken (inzake privacy en de lengte van de straf) leiden reeds tot vragen bij verschillende situaties die aan bod komen in de verzamelde data.

Zo vallen verschillende situaties die aan bod komen in de data immers binnen het toepassingsgebied van een of meerdere mensenrechten, zoals bijvoorbeeld de psycholo(o)g(e) die vanwege de taalbarrière noch een adequaat rapport met risico-inschatting noch een adequaat adviesverslag kan schrijven over anderstaligen gedetineerden. Dat leidt ertoe dat de betrokken gedetineerden mogelijk langer opgesloten blijven. Deze situatie leidt minstens tot vragen naar een adequate medische behandeling van gedetineerden (in het licht van artikel 3 en artikel 5 EVRM), naar het verschil in aanpak bij de psychologische beoordeling van gedetineerden en de impact hiervan op de lengte van hun detentie (in het licht van artikel 5 *juncto* artikel 14 EVRM). Voorts leidt het inschakelen van niet-professionele tolken in bepaalde gesprekken tot vragen naar het respect voor de privacy van gedetineerden, met inbegrip van hun persoonlijke en medische data (artikel 8 EVRM).

We kunnen besluiten dat de resultaten van dit exploratieve onderzoek grotendeels overeenstemmen met de bevindingen die in het buitenland naar voren zijn gekomen. Er wordt nauwelijks gebruik gemaakt van professionele tolken in de gevangnissen, daarentegen wordt er wél gebruikt gemaakt van anderstalige gedetineerden als niet-professionele tolk.⁸⁵ Gedetineerden krijgen omwille

van pragmatische redenen de voorkeur op anderstalig personeel, omdat deze laatsten al een takenpakket hebben dat ze moeilijk kunnen laten liggen. Iedereen, zowel directie als personeel, verkiest niet-gemedieerde communicatie.⁸⁶ Zodoende blijkt de conclusie van Martinez-Gomez accuraat waarin België wordt ingedeeld in “de tweede groep”⁸⁷ waar voornamelijk *ad hoc* oplossingen gelden voor het overbruggen van taalbarrières. Een tiental jaar later zijn hierin blijkbaar geen veranderingen waar te nemen. De professionalisering van de gerechtsvertalers en -tolken heeft wel een vlucht genomen via wetgeving,⁸⁸ al loopt zoals eerder gesteld het temporeel toepassingsgebied tot de beëindiging van de strafrechtelijke procedure.

Via deze analyse rond het (al dan niet) overbruggen van taalbarrières willen we de aandacht vestigen op een fenomeen dat vaak over het hoofd wordt gezien, namelijk de taalkundige kwetsbaarheid van de anderstalige gedetineerde. Dit komt bovenop de eerder vermelde overbevolking, de beperkte middelen, het gebrek aan gepaste behandeling en beproefd psychologisch welzijn. Verder onderzoek is vereist naar de verhouding van deze kwetsbaarheid tot de grond- en mensenrechten van gedetineerden. Communicatie is een centraal gegeven in het vrijwaren van mensenrechten (begrijpen en begrepen worden), maar jammer genoeg is het citaat aan het begin van deze bijdrage brandend actueel.

84 Zie supra.

85 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Interpreting in prison settings”, *op. cit.*

86 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Criminals interpreting for criminals: breaking or shaping norms?”, *op. cit.*; A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, “Prison settings”, *op. cit.*

87 Zie supra.

88 Wet 10 april 2014 tot wijziging van verschillende bepalingen met het oog op de oprichting van een nationaal register voor gerechtsdeskundigen en tot oprichting van een nationaal register voor beëdigd vertalers, tolken en vertalers-tolken, BS 19 december 2014.

Collectieve schuldenregeling en detentie: een mogelijke combinatie?

Tanne Somers, Isolde Vandeveld en Robin van Trigt¹

Een collectieve schuldenregeling is een ingrijpende vorm van schuldbemiddeling. De doelstelling bestaat erin om een nieuwe start mogelijk te maken voor mensen met structurele schuldenproblemen. Maar wat houdt deze procedure juist in? Welke zijn voor- en nadelen? En wat is de impact van detentie op een collectieve schuldenregeling? Kan een gedetineerde ook beroep doen op deze regeling? Dit artikel gaat in op deze vragen.

Naast de collectieve schuldenregeling zijn er nog verschillende vormen van financiële hulpverlening:

Budgetbegeleiding

Het doel van budgetbegeleiding is iemand leren om zijn inkomsten en uitgaven goed te beheren. Hiervoor kan men meestal terecht bij het OCMW of CAW.

Bij budgetbegeleiding beheert de cliënt zelf zijn budget waarbij hij zelf zijn inkomsten ontvangt en alle betalingen zelf uitvoert. De maatschappelijk werker helpt met het opmaken van een budgetplan, een inventaris van de schulden, geeft advies, biedt persoonlijke ondersteuning, ... Met het budgetplan kan de cliënt zijn uitgaven plannen en zo de vaste lasten en eventuele schulden afbetalen.

Budgetbeheer

Het doel van budgetbeheer is hetzelfde als dat van budgetbegeleiding: iemand leren hoe zijn inkomsten en uitgaven goed te beheren, maar met budgetbeheer is de cliënt zeker dat alle rekeningen juist betaald worden. Voor budgetbeheer kan men meestal terecht bij het OCMW of CAW.

Budgetbeheer gaat verder dan budgetbegeleiding. Een maatschappelijk werker zal samen met de cliënt een inventaris van de schulden maken en een budgetplan opstellen. Het verschil met budgetbegeleiding is dat nu de maatschappelijk werker de inkomsten ontvangt en de betalingen van de vaste kosten en van de schulden doet voor de cliënt. De cliënt krijgt leefgeld om eten mee te kopen of om andere noodzakelijke aankopen te kunnen betalen.

Aandachtspunt: budgetbegeleiding en budgetbeheer kunnen geen oplossing bieden voor grote schuldproblemen, dan kan men beter een beroep doen op schuldbemiddeling of een collectieve schuldenregeling.

Schuldbemiddeling

Als iemand in schuldbemiddeling gaat, zal een schuldbemiddelaar proberen om een regeling te treffen met de schuldeisers over de afbetaling van de schulden. De schuldbemiddelaar kan bijvoorbeeld afspreken dat de

cliënt de schulden gespreid mag terugbetalen. De schuldeiser belooft dan dat hij geen andere stappen meer zal ondernemen om de schuld in te vorderen, wanneer de cliënt zich aan de gemaakte afspraken houdt. Een schuldbemiddelaar zal ook nagaan of alle schulden terecht zijn, of ze verjaard zijn, of er onwettige kosten aangerekend worden, ... Samen met de schuldbemiddelaar stelt de cliënt een afbetalingsplan op om de schulden terug te betalen. Een schuldeiser moet wel akkoord gaan met het afbetalingsplan. Hij kan het dus ook weigeren.

Voor schuldbemiddeling kan men meestal terecht bij het OCMW of CAW. Meer nog: wanneer je schulden hebt door consumentenkrediet (bijvoorbeeld aankoop op krediet van een GSM, huurkoop van een auto...) dan mag schuldbemiddeling in Vlaanderen enkel uitgevoerd worden door instellingen voor schuldbemiddeling van OCMW's of CAW's. Ook advocaten, notarissen en gerechtsdeurwaarders mogen aan schuldbemiddeling doen, maar dat komt minder voor.² In tegenstelling tot schuldbemiddeling bij OCMW's en CAW's is schuldbemiddeling door hen betalend.

Aandachtspunt: Schuldbemiddeling is niet hetzelfde als een collectieve schuldenregeling. Collectieve schuldenregeling is een ingrijpende vorm van schuldbemiddeling en kan pas opgestart worden na tussenkomst

1 Stafmedewerkers herstelgericht werken en schuldhulpverlening bij SAM, steunpunt Mens en Samenleving vzw.

2 Art. 1.9. 55° Wetboek Economisch Recht: "Schuldbemiddeling : de dienstverlening, met uitsluiting van het sluiten van een kredietovereenkomst, met het oog op het totstandbrengen van een regeling omtrent de wijze van betaling van de schuldenlast die geheel of ten dele uit een of meer kredietovereenkomsten voortvloeit;" en art. VII.115. Wetboek Economisch Recht: "De schuldbemiddeling is verboden, behalve: 1° wanneer zij wordt verricht door een advocaat, een ministerieel ambtenaar of een gerechtelijk mandataris in de uitoefening van zijn beroep of zijn ambt; 2° wanneer zij wordt verricht door overheidsinstellingen of door particuliere instellingen die daartoe door de bevoegde overheid zijn erkend."

van een rechtbank. Dit artikel gaat hier verder op in.

Wat is een collectieve schuldenregeling?

Een collectieve schuldenregeling is een gerechtelijke procedure voor mensen met structurele schuldenproblemen. Deze procedure is bedoeld voor mensen van wie de inkomsten op lange termijn niet meer in verhouding staan met de uitgaven en de schuldenlast. Het wil mensen de mogelijkheid geven om de schulden in de mate van het mogelijke af te betalen én menswaardig te kunnen leven tijdens deze afbetaling. Je kan een collectieve schuldenregeling aanvragen met een verzoekschrift bij de arbeidsrechtbank. Er zijn een aantal voorwaarden die bepalen of je al dan niet wordt toegelaten. Zelfstandigen komen bijvoorbeeld niet in aanmerking. Ook wie eerder een collectieve schuldenregeling aanging maar herroepen werd, moet minstens vijf jaar wachten om een nieuwe regeling aan te vragen.³ Als je toegelaten wordt tot een collectieve schuldenregeling stelt de arbeidsrechter een schuldbemiddelaar aan. Dat kan een advocaat of het OCMW zijn. De schuldbemiddelaar brengt alle schulden in kaart en probeert in eerste instantie tot een "minnelijke aanzuiveringsregeling" te komen. Dat is een regeling die getroffen wordt in onderling akkoord met alle schuldeisers over de afbetaling van de schulden. Als de schuldbemiddelaar er niet in slaagt om een akkoord te bekomen met alle schuldeisers binnen een bepaalde termijn, dan kan een "gerechtelijke aanzuiveringsregeling" opgelegd worden. Dat betekent dat de arbeidsrechter dan zelf beslist welke regeling gevolgd moet worden. Hij kan, afhankelijk van de situatie, een afbetalingsregeling opleggen of

kiezen voor een totale kwijtschelding van de schulden. Een minnelijke regeling kan in principe maximaal zeven jaar duren, een gerechtelijke regeling vijf jaar. Zodra je in een collectieve schuldenregeling zit, moet je inkomen gestort worden op een rekening van de schuldbemiddelaar. Hij zorgt – in de mate van het mogelijke – voor de afbetaling van de schulden. Daarnaast zal hij een deel van het inkomen doorstorten aan de cliënt voor dagelijkse behoeften zoals eten, huur, vaste kosten, ... Bij ingrijpende financiële veranderingen, zoals een erfenis of een huwelijk, kan de regeling herzien worden. Verder kan een collectieve schuldenregeling "herroepen" worden. Dit gebeurt bijvoorbeeld als je je niet houdt aan de voorwaarden die de rechter heeft opgelegd, zoals het loon niet storten aan de schuldbemiddelaar, geen inspanningen doen om werk te zoeken, etc.⁴ Het gevolg van een herroeping is dat de lopende collectieve schuldenregeling stopt en je vijf jaar niet wordt toegelaten tot een nieuwe procedure.

Een complexe procedure met voor- en nadelen

Een collectieve schuldenregeling brengt een aantal voordelen met zich mee. Allereerst mogen schuldeisers geen invorderingen meer uitvoeren. De extra kosten, zoals kosten voor beslaglegging of gerechtsdeurwaarderskosten, vallen ook weg. Sommige acties, zoals een uithuiszetting, zijn wel nog mogelijk. Daarnaast mogen er geen interesten meer aangerekend worden op schulden. Dit kan een soort 'geldrust' met zich meebrengen voor een cliënt: hij moet zich geen zorgen meer maken over alsmaar oplopende schulden. Bovendien zijn er geen individuele onderhandelingen meer nodig met elke schuldeiser: er wordt in één

plan een oplossing gezocht voor alle schulden. Nieuwe schulden die tijdens de collectieve schuldenregeling eventueel ontstaan mogen echter in principe niet opgenomen worden in dit plan. Tot slot wordt een deel van de schulden vaak kwijtgescholden als de regeling afgelopen is. Een cliënt is in principe schuldenvrij na een intensieve afbetalingsperiode.

In de praktijk zijn er echter ook heel wat nadelen verbonden aan een collectieve schuldenregeling. In tegenstelling tot gewone schuldbemiddeling is een collectieve schuldenregeling niet gratis. De kosten kunnen hoog oplopen en het loon van de schuldbemiddelaar wordt opgenomen in het afbetalingsplan. In uitzonderlijke gevallen wordt het loon betaald door de FOD Economie. Daarnaast verliest de cliënt een groot deel van zijn privacy. De werkgever wordt bijvoorbeeld aangeschreven met de boodschap dat de cliënt in een collectieve schuldenregeling zit en het loon gestort moet worden op de rekening van de schuldbemiddelaar. Ook kan beslist worden de woning, de auto of spullen van een cliënt te verkopen om de schuldeisers te betalen. Bovendien krijgt een cliënt vaak voorwaarden opgelegd. Hij moet bijvoorbeeld werk zoeken of verhuizen naar een goedkopere woning. Kortom – een collectieve schuldenregeling is een ingrijpende procedure met een grote impact op het dagelijkse leven van een cliënt. Tot slot kunnen sommige schulden niet kwijtgescholden worden als de collectieve schuldenregeling erop zit. Penale boetes en verbeurdverklaringen, onderhoudsgelden, schulden die een schadevergoeding inhouden toegestaan voor het herstel van een lichamelijke schade veroorzaakt door een misdrijf en eventuele restschulden na faillissement komen niet in

3 Art. 1675/2 Gerechtelijk Wetboek.

4 Artikel 1675/15, §1 Gerechtelijk Wetboek: "De herroeping van de beschikking van toelaatbaarheid of van de minnelijke of gerechtelijke aanzuiveringsregeling kan worden uitgesproken door de rechter (...) wanneer de schuldenaar: 1° hetzij onjuiste stukken heeft afgegeven met de bedoeling aanspraak te maken op de procedure van gezamenlijke schuldenregeling of deze te behouden; 2° hetzij zijn verplichtingen niet nakomt, zonder dat zich nieuwe feiten voordoen die de aanpassing of herziening van de regeling rechtvaardigen; 3° hetzij onrechtmatig zijn lasten heeft verhoogd of zijn baten heeft verminderd; 4° hetzij zijn onvermogen heeft bewerkt; 5° hetzij bewust valse verklaringen heeft afgelegd (...)."

aanmerking voor een kwijtschelding. Dit betekent niet dat ze niet in een minnelijke of gerechtelijke aanzuiveringsregeling kunnen worden opgenomen en ook deze schuldeisers zullen dus tijdens de collectieve schuldenregeling niet verder individueel kunnen invorderen. Wanneer die regeling evenwel niet voorziet in de volledige terugbetaling van deze schulden, zal het 'restsaldo' aan deze schulden na de collectieve schuldenregeling nog betaald moeten worden. In dat geval is men niet schuldenvrij na het beëindigen van de procedure.

Niet voor iedereen de juiste oplossing

Helaas is een collectieve schuldenregeling niet voor iedereen de juiste oplossing. De keuze voor een collectieve schuldenregeling is afhankelijk van de situatie en het profiel van de persoon met schulden. Het is enkel zinvol als iemand zich in een uitzichtloze situatie bevindt en bereid is om zijn financiële autonomie een lange periode op te geven. Maar wanneer het water aan de lippen staat, hebben mensen de neiging om vooral de voordelen te zien, zoals het wegvallen van de interesten. Hulp- en dienstverleners dienen zowel de voor- als nadelen te bespreken vooraleer ze een verzoekschrift indienen, zodat de cliënt goed weet wat hem te wachten staat. Verder is het aan te raden om een collectieve schuldenregeling te combineren met budgetbeheer of budgetbegeleiding bij een OCMW of een CAW. Dit kan mensen helpen voorkomen om bijkomende schulden te maken.

Zit de collectieve schuldenregeling erop? Dan blijft een cliënt in bepaalde gevallen best nog een tijdje in budgethulpverlening. De ervaring van financiële hulpverleners van OCMW en CAW leert dat cliënten ondersteuning nodig hebben om hun geld zelf goed te beheren na een jarenlange procedure collectieve schuldenregeling. Het feit dat iemand van de ene op de andere dag opnieuw zijn administratie en betalingen moet opvolgen en het volledige budget zelf in handen moet nemen, houdt een risico op hervaling in. Cliënten zijn het noorden vaak kwijt na een collectieve schuldenregeling. Ze weten niet goed hoe ze alles terug in handen moeten nemen, waardoor hun financiële situatie opnieuw misloopt.

Collectieve schuldenregeling en veroordeling: een mogelijke combinatie?

Is een collectieve schuldenregeling een optie als je veroordeeld of gedetineerd bent? Het antwoord op die vraag is afhankelijk van een aantal factoren. Het feit dat iemand criminele feiten heeft gepleegd en hiervoor veroordeeld werd, volstaat alleszins niet om deze persoon de toegang tot een collectieve schuldenregeling te ontzeggen. Wel is van belang dat de rechter iemand kan weigeren vanuit de vaststelling dat deze persoon "bedrieglijke handelingen heeft verricht ter benadeling van de rechten van zijn schuldeisers" of "elementen uit zijn vermogen heeft onttrokken aan zijn schuldeisers".⁵ Dit veronderstelt dat de verzoeker zijn schuldeisers duidelijk opzettelijk heeft benadeeld door bepaalde handelingen te stellen.⁶

Dit vraagstuk vraagt uiteraard een beoordeling per dossier, rekening houdend met de context en de concrete omstandigheden waarin de feiten gepleegd werden. In de praktijk interpreteert bepaalde rechtspraak deze voorwaarde echter in te ruime zin, waardoor ook onterecht personen met strafrechtelijke schulden geen toegang krijgen tot een collectieve schuldenregeling. Daarom is het aan te raden om een (pro deo) advocaat in te schakelen om het verzoekschrift in te dienen. Deze advocaat kan ook in hoger beroep gaan bij een onterechte weigering. Verder is het aangewezen om rekening te houden met schulden die niet kunnen worden kwijtgescholden (cfr. supra), waaronder penale boetes, verbeurdverklaringen en schadevergoedingen. Wanneer er ook andere schulden zijn, zou de aanwezigheid hiervan geen reden mogen zijn om iemand niet tot de collectieve schuldenregeling toe te laten.⁷

Een collectieve schuldenregeling opstarten in de gevangenis

Een collectieve schuldenregeling opstarten vanuit de gevangenis ligt niet voor de hand maar is niet onmogelijk. In veel gevallen zijn bij opsluiting de inkomsten ontoereikend om, ook binnen een collectieve schuldenregeling, schuldeisers volgens een afgesproken plan af te betalen. Dit speelt minder bij alternatieve straffen of bij bepaalde strafuitvoeringsmodaliteiten (zoals beperkte detentie, elektronisch

5 B. WYLLEMAN en E. VAN ACKER, *Praktische gids voor schuldbemiddelaars*, Mechelen, Kluwer Uitgevers, 2004, p. 9.

6 Arbeidshof Brussel, 4 december 2017 (<https://observatoire-credit.be/nl/JuriObs>): "De schuldenaar mag echter niet kennelijk zijn onvermogen hebben bewerkstelligd. Het Hof van Cassatie oordeelde in een arrest van 21 juni 2007, (JLMB 2008, 81; Pas. 2007, 1294; Soc.Kron. 2009, 493) dat strafrechtelijke veroordelingen i.v.m. bedrieglijke handelingen op zich onvoldoende zijn om het verzoek tot collectieve schuldenregeling af te wijzen als niet toelaatbaar, omdat de misdrijven moeten zijn gepleegd met het opzet zich onvermogen te maken (...) In de Memorie van Toelichting heeft de bevoegde vice-eerste minister aangegeven dat er bewerking van het onvermogen kan zijn, wanneer de schuldenaar bedrieglijke handelingen verricht ter benadeling van de rechten van zijn schuldeisers. De rechter zal oplettend dienen te zijn voor een hele reeks van elementen die, alleen of gecombineerd, toelaten te denken dat de schuldenaar zijn onvermogen heeft bewerkt. (Pari.St., 1996-97, nr. 1073/1 en 1074/1, 17; Arbh. Brussel 16 november 2015, AR 2015/BB/41; Arbh. Brussel 17 november 2014, AR 2014/BB/22). De rechter zal dus rekening houden met elke omstandigheid of handeling of combinatie van omstandigheden of handelingen die in het concrete geval de wil zich onvermogen te maken doen blijken. (Arbh. Antwerpen 24 juni 2008, www.juridat.be)."

7 Arbeidshof Antwerpen, afdeling Hasselt, 24 juni 2021, onuitgegeven: "De discussie of deze schulden al dan niet kwijtscheldbaar zijn, is thans niet aan orde daar vaststaat dat de heer x naast die schulden ook nog andere schulden heeft (...)."

toezicht en voorwaardelijke invrijheidstelling) als er mogelijk nog een inkomen is waarmee schuldeisers kunnen afbetaald worden. Een collectieve schuldenregeling kan voor bepaalde gedetineerden, als zij gemotiveerd zouden zijn, de re-integratie in de samenleving bevorderen. Hij zou bijvoorbeeld bij vrienden of familie kunnen wonen na zijn vrijlating, zonder vrees dat de gerechtsdeurwaarder hun inboedel in beslag kan nemen zodra zijn domicilieadres daar gevestigd wordt. Een situatie die meermaals voorkomt. Als aan de wettelijke voorwaarden (cfr. supra) voldaan is om toegelaten te worden, is het niet uitgesloten dat de procedure wordt opgestart tijdens detentie, zo geeft rechtspraak aan. In het verzoekschrift moet wel duidelijk staan wanneer de gedetineerde vrijkomt. Verder moet de vrijlating binnen een redelijke termijn gepland zijn. Het arbeidshof van Antwerpen oordeelde in onderstaand arrest, dat negen maanden nog een te lange termijn inhoudt. We kunnen hierbij de bedenking maken dat een schuldbemiddelaar zes maanden nodig heeft om een aanzuiveringsregeling uit te werken. Hij kan deze termijn eenmaal verlengen. Een periode van drie maanden voor de vrijlating lijkt daarom wel een redelijke termijn om een aanvraag te doen. Uit een recent arrest van het Arbeidshof in Antwerpen blijkt dat een onzekere invrijheidstellingsdatum een obstakel kan vormen: *“Een beperkt verblijf in de gevangenis vormt in principe geen beletsel om in collectieve schuldenregeling te gaan (...). Echter bestaat er in deze zaak wel geen afdoende duidelijkheid over de invrijheidstelling van de heer x. De bewering dat hij in maart 2022 de gevangenis zou mogen verlaten, wordt met geen enkel stuk gestaafd. Hierdoor*

is er op heden geen garantie dat de collectieve schuldenregeling binnen een redelijke termijn daadwerkelijk kan opgestart worden. Bovendien past het om de feitelijke omstandigheden, die van belang zijn bij de beoordeling van de toelaatbaarheidsvoorwaarden tot de collectieve schuldenregeling, te beoordelen op een ogenblik dat die procedure binnen een afzienbare tijd kan worden opgestart. Zelfs in de veronderstelling dat de vrijlating van de heer x in maart 2022 zou plaatsgrijpen, dan nog valt die termijn van nog zeker 9 maanden niet onder de term ‘binnen redelijke en afzienbare tijd’. Het behoeft immers geen betoog dat de heer x al die tijd geen of amper initiatief tot schuldafbouw kan nemen omdat hij geen toegang heeft tot de arbeidsmarkt en zelf aangeeft niet over afdoende inkomsten te beschikken, waardoor de procedure collectieve schuldenregeling op dit moment zinloos is. Het verzoek om toe te treden tot de collectieve schuldenregeling is dan ook voorbarig.”⁸

De impact van strafrechtelijke feiten tijdens de collectieve schuldenregeling

Het kan zijn dat iemand veroordeeld wordt als hij al in een collectieve schuldenregeling zit. De impact van een veroordeling is afhankelijk van de concrete situatie: hoe lang is de detentie voorzien? Gaat het over een voorlopige hechtenis of de uitvoering van een uitgesproken gevangenisstraf? Gaat het over nieuwe feiten of feiten die vóór de toelating tot de collectieve schuldenregeling werden gepleegd? Bij een kort verblijf in de gevangenis zorgt de detentie er niet noodzakelijk voor dat de collectieve schuldenregeling beëindigd wordt. Als het om nieuwe feiten gaat, kan een veroordeling er bijvoorbeeld voor zorgen dat de aanzuiveringsregeling herzien en

geschorst wordt tot na de detentie. Een langer verblijf in de gevangenis maakt het vaak moeilijk om de afgesproken afbetalingsregeling uit te voeren. Dan kan de detentie wel een reden zijn om een collectieve schuldenregeling stop te zetten. De procedure is immers bedoeld om de schulden in de mate van het mogelijke af te betalen. Let wel – een stopzetting van een collectieve schuldenregeling is niet hetzelfde als een herroeping. Dit laatste doet zich voor als de cliënt voorwaarden, rechtstreeks verbonden aan de collectieve schuldenregeling, heeft geschonden. Detentie kan ook wel leiden tot een herroeping van een collectieve schuldenregeling, maar dat is opnieuw afhankelijk van de situatie. Het kan zich voordoen wanneer de detentie of de penale boete het gevolg zijn van nieuwe feiten tijdens de procedure of van feiten van vóór de procedure maar die verzwegen werden.⁹ Ook nu moet geval per geval bekeken worden of de wettelijke voorwaarden (cfr. supra) voor een herroeping voldaan zijn.

Samenvattend

De collectieve schuldenregeling is een procedure voor personen met structurele schuldenproblemen. Detentie hoeft geen probleem te zijn voor de opstart van een collectieve schuldenregeling, maar de context en concrete situatie zijn allesbepalend. Een kort verblijf in de gevangenis biedt bijvoorbeeld meer mogelijkheden dan een lang verblijf en vergroot de kans op een toelating. Toch kan een collectieve schuldenregeling de start van een succesvolle re-integratie zijn, ongeacht de context. Het biedt (ex-)gedetineerden de mogelijkheid om hun leven in de maatschappij opnieuw te starten zonder geldstress en met een schone financiële lei.

⁸ Arbeidshof Antwerpen, afdeling Hasselt, 24 juni 2021, onuitgeg.

⁹ Zie in die zin E. DIRIX, noot “Boeven en schuldsanering” bij Hof van Beroep te Antwerpen, 3e Kamer, 11 januari 2006, R.W. 2007-2008, 1117: *“Om in aanmerking te komen (...) wordt de aanvrager niet aan een moraliteitsonderzoek onderworpen. Van hem wordt echter wel verwacht dat hij het spel eerlijk meespeelt op straffe van uitsluiting. Dit spoort dan met de verplichting tot zgn. «procedurele goede trouw» in de collectieve schuldenregeling. De beschikking tot toelaatbaarheid kan worden herroepen wanneer de debiteur niet loyaal meewerkt (art. 1675/15 Ger. W.). Overigens is een strafrechtelijke veroordeling met financiële gevolgen tijdens de loop van de procedure geen grond tot herroeping indien de debiteur vooraf melding had gemaakt van het lopende strafonderzoek (Gent 7 november 2006, P&B 2007, 212).”*

Schulden en detentie: eeuwige boetedoening?

Eldi, Fouad, Georgy, Rayan, Timmy, Youssef, Sofie De Bus & An-Sofie Vanhouche¹

De vrijheidsberovende straf is in België de zwaarste straf die kan worden opgelegd. Hoewel de vrijheidsberoving hier centraal zou moeten staan, zien we dat er heel wat bijkomend leed ontstaat tijdens de uitvoering van deze straf.² Vaak gaat deze straf gepaard met het verlies van andere zaken zoals werk en woonst, maar ook met een breuk met het eigen sociale leven zoals de scheiding van het gezin en/of ontzetting uit het ouderlijk gezag.

In heel wat gevallen is er sprake van een kwetsbare situatie voor de detentie, die groter wordt tijdens de detentie. In die gevallen is er soms al een bestaande financiële achterstelling waardoor men bij het begin van de detentie kampt met financiële problemen zoals achterstallige huurgelden of onbetaald onderhoudsgeld voor kinderen.

De gedetineerde persoon start daardoor de re-integratie met welbepaalde schulden, maar kan het

ook tijdens de detentie financieel niet makkelijk hebben. Zo is er in heel wat gevallen tijdens de detentie sprake van weinig tot geen contact met de buitenwereld of de naaste familie, wat de ondersteuning van de persoon in detentie, zowel op sociaal als financieel vlak, bemoeilijkt en beperkt.³

Uit buitenlands onderzoek blijkt dat gedetineerde personen die een vrijheidsstraf opgelegd kregen, doorgaans een lager gemiddeld inkomen hebben op het moment dat ze worden aangehouden.⁴ Onderzoek gevoerd door de VDAB tussen 2001 en 2003 wees eveneens op de moeilijke sociale en financiële situatie omwille van werkloosheid of ziekte van gedetineerde personen voor ze aan hun detentie startten.

Tewerkstelling gebeurde vaak op interim basis of bestond uit sporadische jobs.⁵ Tijdens de detentie kunnen deze financiële moeilijkheden versterkt worden door de afwezigheid van arbeid, een volwaardig loon en de hoge bijkomende kosten zoals de kantineprijzen in de gevangenis,

kostprijs voor de televisie en andere kosten van het leven in de gevangenis.⁶ Ook tijdens de re-integratie zorgen de financiële moeilijkheden voor een bijkomende drempel. Deze financiële kater wordt dikwijls ervaren als een bijkomende straf, die in vele gevallen langer duurt dan de detentie zelf. Kortom, schulden en financiële problemen vormen vaak een opeenstapeling van financiële achterstellingen die ontstonden en groeiden voor, tijdens en na een detentie en waarbij dikwijls ook nog eens een financiële straf of vergoeding werd opgelegd.

In de bestaande wetenschappelijke literatuur blijft de impact van het financiële aspect op het detentie- en re-integratietraject van gedetineerde personen eerder onderbelicht.⁷ Zo is er bijvoorbeeld weinig geweten over de financiële sancties, de omvang en de impact ervan en welke gedetineerde personen hierdoor meer of minder worden getroffen.⁸ Bovendien bestaat er weinig onderzoek naar de omvang van het schuldenprobleem. Er is internationaal onderzoek dat aantoont dat een grote groep van gedetineerde

1 Leden van de schrijfgroep van de Vrije Universiteit Brussel in de gevangenis van Beveren.
2 D. HAYES, 2018, "Proximity, Pain and State punishment", *Punishment & Society* 2018, 235-254.
3 J. PUT en E. MAES, "Armoede en vrijheidsberoving: een vicieuze cirkel?" in J. VRANKEN, K. DE BOYSER en D. DIERICKX (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting: jaarboek 2003*, Leuven, Acco, 190-191.
4 K. S. MIELITZ, M. MACDONALD en M. LURTZ, "Financial Literacy Education in a Work Release Program for an Incarcerated Sample", *Journal of Financial Counseling and Planning* 2018, 317.
5 Aan de bak (van)uit de bak, "Een brug tussen gevangenis en arbeidsmarkt", *ArbeidsmarktTopic* 2004, afl. 1, 6.
6 T. BARDELLI, Z. GILLESPIE, en T.L. TU, "Surviving austerity : commissary stores, inequality and punishment in the contemporary American prison", *Punishment & Society* 2022, <https://doi.org/10.1177/14624745221118345>.
7 Zie bv. N. W. LINK, "Criminal Justice Debt During the Prisoner Reintegration Process Who Has It and How Much?", *Criminal justice and behavior* 2019, 154-172.
8 Zie bv. A. BANNON, M. NAGRECHA en R. DILLER. *Criminal justice debt: A barrier to reentry*, New York, Brennan Center for Justice, 2010; K. BECKETT, en A. HARRIS, "On cash and conviction", *Criminology & Public Policy* 2011, 509-537; N. W. LINK, *op. cit.*, 154-172.

personen de gevangenis verlaat met schulden.⁹ Belgische gegevens blijven echter veelal afwezig. Naast de nood aan wetenschappelijke inzichten, is er nood aan informatie en ondersteuning van praktijkactoren om de begeleiding te optimaliseren.

In dit stuk trachten we meer inzicht te verschaffen in de Belgische problematiek. Deze bijdrage is het resultaat van een uitwisseling van gedachten, gesprekken en schrijfsels met gedetineerde personen en onderzoekers in het kader van de 'schrijfgroep' van de Vrije Universiteit Brussel in de gevangenis van Beveren. Deze schrijfgroep komt wekelijks bij elkaar en bediscussieert diverse topics binnen de penologie en het penitentiair recht. De deelnemende gedetineerde personen schrijven, samen met de onderzoekers, mee aan deze bijdrage als auteurs. De schrijfgroep is dus geenszins op te vatten als gevoerd empirisch wetenschappelijk onderzoek. De bijdrage van de onderzoekers en de gedetineerde personen is gelijk, en maakt het mogelijk om theorie en praktijk samen te brengen. We staan hier stil bij de visies van gedetineerde personen over de financiële gevolgen van de vrijheidsstraf, hoe ze omgaan met die financiële gevolgen in de gevangenis en hoe dit hun traject na detentie kan beïnvloeden. We gaan in op de bredere beleving van financiële instabiliteit tijdens en na detentie en hoe die precies verweven is met detentie-ervaringen, het onderhouden van sociale relaties en het bredere re-integratie traject. Door de financiële instabiliteit als vertrekpunt te nemen, kunnen we de schuldenproblematiek binnen het bredere kader plaatsen van

sociale en economische ongelijkheid, en strafrechtelijke en penitentiaire uitsluitingsprocessen. We starten met een bespreking van de moeilijkheden die personen ervaren om het leven in de gevangenis te betalen, de beperkte vergoedingen voor arbeid en de daarmee gepaard gaande problemen om schulden af te betalen tijdens de opsluiting. Vervolgens bespreken we de impact van schulden op de re-integratie. Deze bijdrage wordt afgesloten met een conclusie en enkele aanbevelingen. We hopen de lezer zo inzicht te geven in een belangrijk thema dat dikwijls als een zwaard van Damocles boven het hoofd van (ex-) gedetineerde personen hangt.

Financiële instabiliteit en de deprivaties in de gevangenis

Mijn grootste zorg zijn mijn schulden

Zoals hoger beschreven toont internationaal onderzoek aan dat heel wat gedetineerde personen kampen met hoge schulden die voortvloeien uit opgelegde boetes, verplicht te betalen bijdragen na een veroordeling of kinderalimentatie.¹⁰ Link wijst op een accumulatie van schulden wat op zichzelf als een straf kan aanvoelen, hoewel die bestraffing vaak onzichtbaar is voor de buitenwereld.¹¹ De schulden die men krijgt, kunnen bovendien een bron van voortdurende stress vormen en de re-integratie belemmeren.¹²

Uit onderzoek blijkt dat een schuldenproblematiek en het plegen van criminaliteit met elkaar

in verband staan. Zo kan een schuldenproblematiek leiden tot criminaliteit, maar kan criminaliteit de schuldenproblematiek ook verergeren.¹³

De financiële gevolgen na een veroordeling zetten de terugkeer naar de samenleving op de helling. Denk daarbij bijvoorbeeld aan opgelegde boetes die nog niet (volledig) werden afbetaald waardoor ex-gedetineerde personen met een grote schuldenlast terugkeren naar de samenleving. Niet iedereen kan bovendien terugkeren naar de vroegere woonst of job, of ondervindt moeilijkheden om na detentie een woonst en/of een job te vinden.¹⁴

Ook wij merken dat dit in België een veelvoorkomend probleem vormt in de gevangenis. Voor sommigen zijn het de schulden die ervoor gezorgd hebben dat iemand de wet overtreedt, anderen krijgen torenhoge schulden terwijl ze vast zitten; bijvoorbeeld omdat men de facturen of het onderhoudsgeld voor kinderen niet meer kan betalen tijdens de detentie. Daarbovenop komen soms nog eens gerechtskosten en vergoedingen aan slachtoffers. Dit resulteert in financiële problemen:

"Anno 2014 zag ik voor het eerst de binnenkant van een gevangenis. Ik had een leven dat financieel helemaal op orde was. Mijn eerste advocaat kwam na de veroordeling al vrijwel meteen met een gepeperde factuur, het was me snel duidelijk dat de grootste stommitieit uit mijn leven ook een hele grote kost met zich zou meebrengen. Ik hoorde op de 'wandeling' allerlei horrorverhalen van bedragen met vijf nulletjes en meer.

9 Zie bv. K. MARTIRE, S. SUNJIC, L. TOPP en D. INDIG, "Financial sanctions and the justice system: Fine debts among New South Wales prisoners with a history of problematic substance use", *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 2011, 258-271; N. W. LINK, *op. cit.*, 154-172; N. W. LINK en C. G. ROMAN, "Longitudinal Associations among Child Support Debt, Employment, and Recidivism after Prison", *The Sociological Quarterly* 2017, 140-160.

10 N.W. LINK en C. G. ROMAN, *op. cit.*, 140.

11 N.W. LINK, *op. cit.*, 154.

12 N.W. LINK, *op. cit.*, 155.

13 G. VAN BEEK, V. DE VOGEL en D. VAN DE MHEEN, "Schulden onder reclasseringscliënten", *SchuldSanering* 2021, 9.

14 G. WEIJTERS, J.J. ROKVEN en S. VERWEIJ, *Monitor nazorg (ex-)gedetineerden – meting 5. Beschrijving van de problematiek van ex-gedetineerden en de relatie met recidive*, Den Haag, WODC, 2018, 103 p; K. MARTIRE, S. SUNJIC, L. TOPP en D. INDIG, *op. cit.*, 259, 267.

Voor iemand die nooit schulden gehad heeft buiten een hypothecaire lening, was dit wel een harde noot om te kraken. Al het harde werk dat ik in mijn leven verrichtte, was voor niets geweest. Meer zelfs van zodra ik buiten ben, start ik onder nul. Door mijn veroordeling (waar een onderzoek van meer dan vier jaar aan voorafging) was ik meer dan 30.000 EURO kwijt aan advocaten. Vervolgens kwam er een factuur langs met ongeveer hetzelfde bedrag voor de gerechtskosten. Nadien volgden de kosten voor de burgerlijke partij en DAVO (Dienst voor alimentatievorderingen). Gelukkig stopt het bij mij bij vier nulletjes, zo moet je dan denken."

Bovendien hebben gedetineerde personen het moeilijk met de onduidelijkheid die bestaat rond hun schulden. Zo blijkt uit onderzoek dat niet elke gedetineerde zicht heeft op de grootte van de schadevergoeding aan burgerlijke partijen, zeker gelet op eventuele interesten, of worden gedetineerde personen niet in kennis gesteld van eventuele betalingen die de Commissie voor Financiële Hulp aan Slachtoffers van Opzettelijke Gewelddaden reeds aan de burgerlijke partijen deed.¹⁵ Algemeen gesteld ontbreekt een 'globaal' overzicht van alle schulden:

"Als ze je vragen welke schulden je allemaal hebt, is dat moeilijk als je zelf niet weet welke schulden je allemaal hebt [...] Ze zeggen dat ze dat samen met jou kunnen opzoeken, maar dat is maar de halve waarheid. Het enige wat ze kunnen opzoeken is welke schulden je bij de overheid hebt zoals bv. gerechtskosten, maar dan zijn we ook niet veel verder."

Bovendien toont onderzoek in Australië en Nieuw-Zeeland aan dat (ex-)gedetineerde personen hun schuldenlast vaak niet correct kennen en deze daardoor soms hoger inschatten, zowel wat het bedrag betreft als het aantal jaren afbetaling. Deze 'subjectieve' overschatting heeft een impact op het welbevinden en gaat gepaard met gevoelens van angst, kwaadheid en/of uitzichtloosheid.

Impact op het gezin

Detentie heeft daarenboven financiële gevolgen voor het gezin van de gedetineerde ouder. Shaw merkte in 1987 al op dat het gezin van de gedetineerde ook "een straf uitzit" omdat de achterblijvende partner alleen moet voorzien in het gezinsinkomen.¹⁶ Het gezin kan daardoor zelf in de schulden terechtkomen omdat het moeilijk is om de rekeningen te (blijven) betalen.¹⁷ Immers, "a prison sentence is passed on an individual man, yet directly leads to suffering for wives, girlfriends, and their children".¹⁸ Internationaal onderzoek toont dan ook aan dat kinderen van gedetineerde ouders zich, vergeleken met kinderen van niet-gedetineerde ouders, vaker geconfronteerd zien met financiële moeilijkheden en instabiliteit in huisvesting.¹⁹ Na detentie is het dikwijls moeilijk om als ouder een vaste job te bekomen die voldoende financiële stabiliteit biedt. De inkomende financiële middelen zijn daardoor beperkter, wat het ook na de detentie moeilijk maakt om in de dagdagelijkse behoeften te voorzien en bovendien het spaarvermogen aantast.²⁰ In bepaalde

situaties is de gedetineerde ouder de hoofdkostwinner en dus diegene die "de belangrijkste financiële bron"²¹ is voor de kinderen. Kinderen van gedetineerde ouders hebben bijgevolg meer kans om op te groeien in eenoudergezinnen en meer armoede te kennen.²² Ook in België merken we op dat er vaak gepiekerd wordt over de 'financiële' toekomst van de eigen kinderen:

"Ik ben nu wel een harde werker en heb zeker geen schrik om mijn handen vuil te maken, maar hoe moet ik dit oplossen? Ga ik nog iets kunnen opbouwen later? Voor mijn kinderen deftig kunnen zorgen, ze een beetje sponsoren als ze later alleen willen gaan wonen of een eigen huis willen?"

Dergelijke bezorgdheden kunnen de detentiebeleving sterk beïnvloeden. De meeste gevangenisliteratuur omtrent de detentiebeleving staat bij dit probleem zelden stil; zelfs de belevingsliteratuur die steeds meer aandacht schenkt aan de psychologische impact en de voorbereiding van de re-integratie gaat beperkt in op deze bezorgdheden.

Leven in detentie is duur

Het expansionistische gevangenisbeleid en de overheidsbesparingen die niet zelden gepaard gaan met een (gedeeltelijke) privatisering en commercialisering van gevangenissen, lijken te leiden tot bezuinigingen die de leefomstandigheden in gevangenissen danig onder druk zetten. Onderzoek in de Verenigde

15 A. DELVAUX en T. VANDER BEKEN, "De burgerlijke partij en de (betaling van de) schadevergoeding", *Fatik* 2022, afl. 175, 24.

16 SHAW, R., *Children of Imprisoned Fathers*, London, Hodder and Stoughton, 1987, 68.

17 M. PEELO, J. STEWART, G. STEWART en A. PRIOR, "Women Partners of Prisoners", *The Howard Journal* 1991, 317.

18 M. PEELO, J. STEWART, G. STEWART en A. PRIOR, *op. cit.*, 325.

19 A. GELLER, I. GARFINKEL, C. COOPER en R. MINCY, "Parental Incarceration and Child Well-Being: Implications for Urban Families", *Social Science Quarterly* 2009, 1196; S. RAPHAEL en M. A. STOLL, *Do Prisons Make Us Safer?: The Benefits and Costs of the Prison Boom*, Russell Sage Foundation, New York, 2009, 193.

20 A. GELLER, I. GARFINKEL, C. COOPER en R. MINCY, *op. cit.*, 1196.

21 PEW Charitable Trusts, *Collateral Costs: Incarceration's Effect on Economic Mobility*, Washington D.C., 2010, 3.

22 S. RAPHAEL en M. A. STOLL, *Do Prisons Make Us Safer?: The Benefits and Costs of the Prison Boom*, New York, Russell Sage Foundation, 2009, 193.

Staten wijst op de gevolgen van een dergelijk beleid: een sober regime en een groeiende ongelijkheid binnen de gevangensmuren waarbij opgesloten personen steeds meer moeten bijdragen om te (over)leven in de gevangenis. Dit zorgt voor nieuwe vormen van materiële en symbolische deprivaties. Men verwacht dat gedetineerde personen en hun families, die zich veelal reeds in precaire financiële situaties bevinden, de 'carceral state' zo mee financieren. Naast deze 'carceral state', financieren ze tevens de commerciële organisaties die via hoge telefoniekosten en kantineprijzen mooie winsten kunnen boeken.²³

Hoewel de gevangenisontwikkelingen in België niet de proporties aannemen van het zogenaamde Amerikaanse 'prison industrial complex', zien we ook hier enkele gelijkaardige problemen. Zo liggen in België de telefoniekosten en kantineprijzen substantieel hoger dan de prijzen die aan vrije burgers worden gerekend in de samenleving. Het leven in detentie is immers te duur, wat het in het bijzonder moeilijk maakt voor gedetineerde personen die geen financiële hulp krijgen van buitenaf. De gevangenis voorziet daarom in een zogenaamde sociale kas die personen die niet kunnen deelnemen aan de gevangenisarbeid, ondersteunt. De meest behoeftigen krijgen daardoor een beperkte bijdrage om bijvoorbeeld even te kunnen bellen of wat tabak aan te schaffen. Het is wel belangrijk te benadrukken dat deze sociale kas een soort van renteloze lening vormt, die personen moeten terugbetalen van zodra ze arbeid kunnen verrichten in de gevangenis. Het is met andere woorden een sociale ondersteuning,

die tegelijkertijd een nieuwe 'schuld' met zich meebrengt. Toch blijft bij heel wat gedetineerde personen de vaststelling dat de kosten wel oplopen:

"In de gevangenis waar wij verblijven, krijgen mensen zonder werk 40 euro per maand (a)sociale kantine om goedkope shampoo en zeep aan te kopen en tandpasta van slechte kwaliteit. En dan zijn er ook nog 'gewone uitgaven': zoals kledij, tabak, ... Indien je televisie wil met alle kanalen, betaal je daarvoor 17 euro per maand, telefoneren gebeurt aan meer dan 6 euro per uur. Er is een kantine met een aantal producten die we vrijblijvend kunnen aanschaffen."

"Maar hoe vrijblijvend is het eigenlijk? Verzorgingsproducten, rookwaren, ... zijn die echt misbaar in deze omstandigheden? Bovendien kost elk product meer dan in de winkels in de samenleving. Je zou verwachten dat in deze sociaal minder bedeelde omgeving meer democratische prijzen worden gehanteerd. Niets is minder waar."

Daarnaast stellen we vast dat de vergoeding voor de arbeid die gedetineerde personen leveren, ver onder het minimum ligt dat gehanteerd wordt in de samenleving. Dit heeft een impact op de financiële situatie van gedetineerde personen en de (on)mogelijkheid om schulden af te betalen tijdens de opsluiting: *"Tijdens de detentie valt alles vaak stil en heerst het gevoel dat je toch weinig kan opbouwen."*

Arbeid in detentie als mogelijke bron van inkomsten

Volgens de Basiswet beschikken gedetineerde personen over het recht om in detentie deel te nemen

aan de beschikbare arbeid.²⁴ De penitentiaire administratie moet erover waken dat er arbeid ter beschikking kan worden gesteld. Arbeid wordt tijdens detentie gezien als een zinvolle dagbesteding. Het bereidt de gedetineerde persoon voor op een job na de invrijheidsstelling, het kan de detentie verzachten, en het kan helpen om verantwoordelijkheid op te nemen naar nabestaanden en slachtoffers opdat eventueel schulden geheel of gedeeltelijk kunnen worden afbetaald.²⁵ Er wordt in de Basiswet een link gemaakt tussen arbeid in de gevangenis én het afbetalen van schulden.²⁶ In de realiteit blijkt dat dit ijdele hoop is. Zo werd de Basiswet doorheen de jaren aangepast en preciseert die intussen dat de aangeboden arbeid in de gevangenis geenszins het voorwerp uitmaakt van een arbeidsovereenkomst, zoals dat buiten de gevangenis het geval is.²⁷ Er bestaat dus geen contractuele relatie tussen de gedetineerde persoon en de overheid, waardoor gevangenisarbeid ook niet onder enig sociaal zekerheidssysteem is te brengen. Doorgaans is er ook geen arbeidsreglement aanwezig en wijken de arbeidsuren af van de standaardregimes in de samenleving. Er rijzen dan ook vragen over het eerder precaire statuut van gevangenisarbeid. De gedetineerde persoon bouwt immers geen rechten op waardoor gevangenisarbeid volledig buiten de gewone arbeidsmarkt is te situeren.²⁸ De bescherming van gedetineerde personen die werken, reikt dus veel minder ver dan die van een reguliere werknemer, waardoor de gedetineerde persoon heel wat waarborgen verbonden aan het recht op arbeid, ontbeert, inclusief een

23 T. BARDELLI, Z. GILLESPIE en T.L. TU, *op. cit.*

24 Art. 81 Basiswet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 1 februari 2005 (Hierna: Basiswet).

25 Art. 82 Basiswet.

26 Voorbereidende werkzaamheden Basiswet 2005, p. 158.

27 Art. 84, § 4 Basiswet.

28 B. AMBLARD, M. BOUHON, M. LAMBERT en D. SCALIA, *Rapport sur le travail en prison en Belgique. Analyse juridique et pratique au travers du regard des détenus*, Brussel, La Ligue des Droits de l'Homme, 2016, 31; J. PUT en E. MAES, *op. cit.*, 196; F. DUFAUX, "L'emploi des personnes incarcérées en prison : pénurie, flexibilité et précarité. une normalisation?", *Médecine & Hygiène* 2010, 305.

volwaardig loon.²⁹ Het principe van normalisering dat er onder andere voor moest zorgen dat gedetineerde personen een arbeidsovereenkomst hadden en zo aan een substantiële afbetaling van eventuele schulden konden werken, wordt zo volledig teniet gedaan.³⁰

Gedetineerde personen die kunnen werken, ontvangen dan geen volwaardig loon, maar een vergoeding, die evenwel te beperkt blijft, mede in relatie tot de hoge prijzen van bijvoorbeeld de kantine. De inkomsten en schulden staan immers in groot contrast tot elkaar.³¹ Inkomsten uit arbeid worden ook vaak gependend aan artikelen in de kantine of telefoniekosten.³² Uit onze bespreking blijkt dat veel mensen de inkomsten uit arbeid in detentie integraal uitgeven tijdens detentie.

“Het gemiddelde loon in de gevangenis is onvoldoende om mee rond te komen, laat staan om daar ook nog eens je schulden mee af te betalen. Veel schuldeisers en gedetineerde personen wachten daarom om een afbetalingsplan op te stellen tot na de detentie, omdat het tijdens detentie bijna niet mogelijk is om af te betalen. De gedetineerde persoon komt dan van de regen in de drup, in de loop der tijd zijn de schulden zo hoog opgelopen door bijvoorbeeld interesten dat je van de ene put recht in de andere stapt. Als je een afbetalingsplan hebt voor allerlei kosten, is dit afbetalingsplan met veel geluk misschien net voldoende om steeds de bijkomende interesten te

dekken. Het is dus dweilen met de kraan open.”

De lage inkomsten uit arbeid maken het voor sommige gedetineerde personen dus niet alleen moeilijk om rond te komen in de gevangenis, maar ook om de schulden af te lossen. Uit onderzoek naar arbeid in de gevangenis te Sint-Gillis bij 111 gedetineerde personen kwam bijvoorbeeld naar voor dat de gemiddelde gedetineerde persoon 0,45% (3,87 euro) van zijn inkomen uit arbeid besteedde aan advocaatkosten. Slechts 10% van de gedetineerde personen in deze steekproef kon starten met het betalen van penale boetes.³³ Ook uit onze bespreking komt naar voor dat de vergoeding die wordt ontvangen voor arbeid te laag ligt om aan een substantiële afbetaling te werken:

“Toen Justitieel Welzijnswerk (hierna JWW) een afbetalingsplan van 30 euro per maand voorstelde aan DAVO (Dienst voor alimentatievorderingen) kreeg ik een tegenbericht dat ze hiermee niet akkoord waren. Ze deden zelf een tegenvoorstel van 700 euro per maand. Daar zit je dan met een vergoeding van 200 of 300 EURO per maand. Toen heeft JWW wel geantwoord met de vraag of ze er mee aan het lachen waren. Uiteindelijk gaven ze dan toch goedkeuring voor 30 euro per maand, wat enkel de interesten dekt, en ze gaven mij de boodschap dat ik dringend een oplossing moest zoeken. Dat is wel frustrerend, want ik zou niets liever willen dan elke dag gaan werken

en een normaal loon verdienen, zodat ik zo snel mogelijk schuldenvrij ben. Dat zal helaas pas zijn voor wanneer ik hier buiten stap, tot dan zit er niets anders op dan de schade te beperken.”

Arbeid in de gevangenis wordt daardoor dan ook vaak gezien als een loutere dagbesteding en niet als een vorm van levensonderhoud of een manier om aan schulden te werken. Het biedt de mogelijkheid om de cel te verlaten.³⁴ Tot slot wordt er op gewezen dat er te weinig plaatsen zijn opdat alle gedetineerde personen kunnen werken in de gevangenis. Cellmade staat in voor o.a. de tewerkstelling van gedetineerde personen in de Belgische gevangenissen.³⁵ Zij hebben teams die in contact treden met potentiële bedrijven om een deel van hun activiteiten via gevangenisarbeid te organiseren. Toch blijft de vraag groter dan het aanbod, en is er niet voor elke gedetineerde persoon een arbeidsplaats beschikbaar. Soms lopen de wachttijden voor een job op tot drie maanden.³⁶ Bovendien zijn er ook grote verschillen tussen gevangenissen in het beschikbare aanbod waardoor de wachttijden verschillen.³⁷ België werd in het verleden ook al terechtgevoerd door het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing (CPT) voor het beperkt aantal arbeidsplaatsen en gevraagd om meer arbeidsplaatsen te creëren.³⁸ Dit is echter geen evidentie

29 GwH 21 mei 2015, nr. 63/2015.

30 A.-S. VANHOUCHE, A. BAUWENS en S. SNACKEN, “Arbeid en arbeidstoeleiding in de gevangenis” in K. BEYENS én S. SNACKEN (eds.), *Straffen. Een penologisch perspectief*, Antwerpen, Maklu, 2017, 330.

31 Zie ook B. AMBLARD, M. BOUHON, M. LAMBERT en D. SCALIA, *op. cit.*, 28.

32 B. AMBLARD, M. BOUHON, M. LAMBERT en D. SCALIA, *op. cit.*, 26.

33 A. VENTURUZZO, “De besteding van het inkomen van werkende gedetineerden. Een onderzoek naar de populatie werkende gedetineerden binnen de gevangenis van Sint-Gillis”, *Fatik* 2013, afl. 140, 26-27.

34 F. DUFAUX, *op. cit.*, 307.

35 <http://cellmade.be/cellmade/>.

36 B. AMBLARD, M. BOUHON, M. LAMBERT en D. SCALIA, *op. cit.*, 21; L. NAESSENS, W. WANZEELE en W. VERHEYEN, “Arbeid in detentie. Een eindeloze werf of werken aan een rechtvaardige en veilige toekomst” in J. COENE, P. RAEYMAECKERS, B. HUBEAU, S. MARCHAL, R. REMMEN en A. VAN HAARLEM (eds.), *Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 2019*, Leuven, Acco, 2019, 251-252.

37 F. DUFAUX, *op. cit.*, 304.

38 Zie bv. CPT/Inf (2010) 24; CPT/Inf (2011) 7; CPT/Inf (2012) 36.

en vereist ook een maatschappelijke betrokkenheid van bijvoorbeeld bedrijven:

“In de gevangenis waar ik verblijf, zijn er ruw geschat 120 personen van de 320 aan het werk, wat triest is. Vele gedetineerde personen leven daardoor van de sociale kas van de gevangenis. Het zou misschien beter zijn om te werken met een beurtrol zodat iedereen kan werken en inkomsten kan vergaren. Het kan ook een idee zijn om de ons omliggende bedrijven te contacteren en hen duidelijk maken wat wij in de werkhuisen voor hen kunnen betekenen. Op die manier kunnen we misschien extra werk creëren.”

De combinatie van geen of slecht betaalde arbeid, financiële instabiliteit en hoge kosten van het leven in de gevangenis, zorgt er tevens voor dat mensen copingmechanismen zoeken om met de precaire situatie om te gaan:

“Bijgevolg wordt gezocht naar andere (al dan niet illegale) kanalen om inkomsten te vergaren. Wanneer je de optelsom maakt van de kosten die worden gemaakt tijdens detentie, is het niet verwonderlijk dat er veel gehandeld wordt om financieel rond te komen. Wie geen hulp heeft van buitenaf (eigen geld, familie of vrienden), staat binnen de muren in voor zijn eigen financiële inkomsten.”

Deze ervaringen liggen in lijn met Amerikaanse onderzoeksresultaten die de impact van de sobere regimes, hoge kosten en slecht betaalde arbeid in kaart brengen. Dergelijk onderzoek onthult hoe personen die financieel sterk staan en zich weinig zorgen moeten maken over het leven in detentie, dit kunnen dankzij steun van familie, (illegale) financiële middelen die ze voor detentie verwierven en dit dikwijls in

combinatie met de opbrengsten uit illegale handel binnen de gevangenis. De financiële problemen in combinatie met de afwezigheid van goed betaalde arbeid maakt van de illegale handel in de gevangenis dus een aantrekkelijk opvangnet. Op deze manier interageert financiële instabiliteit met de (illegale) copingmechanismen die gedetineerde personen moeten inzetten om met de deprivaties die de opsluiting met zich meebrengt, te kunnen omgaan.³⁹

Schulden en de voorbereiding op de invrijheidsstelling: starten van nul en niet onder nul

Burgerlijke partijen

We verwezen er eerder al naar, schulden spelen een rol wanneer een gedetineerde persoon wil werken aan een terugkeer naar de samenleving. De wet die de externe rechtspositie van gedetineerde personen regelt, vermeldt sinds 2013 ook expliciet ‘de geleverde inspanningen om de burgerlijke partij te vergoeden’ in één van de tegenaanwijzigingen bij de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten, ‘rekening houdend met de vermogenssituatie van de veroordeelde zoals die door zijn toedoen is gewijzigd sinds het plegen van de feiten waarvoor hij veroordeeld is’.⁴⁰ De Psychosociale Dienst in de gevangenis spreekt eveneens met de gedetineerde persoon over slachtoffers en het materiële herstel:

“Er wordt verwacht dat gedetineerde personen starten met het betalen van burgerlijke partijen van zodra zij de rekening ervan krijgen. De Strafwitvoeringsrechtbank is hier zeer gevoelig voor. Het is een teken van goede wil naar de betrokken burgerlijke partij toe en van erkenning, schuldbesef en berouw. Je wordt dus gedwongen om af

te betalen. Als je niet betaalt, ga je niet naar buiten. De weg naar de vrijheid en de vrije samenleving wordt hierdoor ernstig bemoeilijkt.”

Onderzoek toont aan dat heel wat gedetineerde personen insolvabel zijn, wat implicaties heeft voor de betaling van schadevergoedingen aan burgerlijke partijen.⁴¹ De betalingen aan de burgerlijke partijen verlopen moeizaam en inkomsten uit bijvoorbeeld arbeid gaan naar andere kosten dan de burgerlijke partijen.

Ook worden de betalingen aan burgerlijke partijen niet meteen opgestart, doordat er bijvoorbeeld nog geen definitieve uitspraak is over de omvang van het bedrag dat moet worden betaald aan de burgerlijke partijen, of omdat personen van hun advocaat hierover geen informatie ontvangen en de Psychosociale Dienst de vergoeding van de burgerlijke partij pas aankaart wanneer de voorbereidende gesprekken rond een mogelijke vervroegde invrijheidsstelling worden opgestart.⁴² Een duidelijke (detentie)planning en afstemming vroeger in het traject ontbreekt. Dit wordt ook bevestigd tijdens onze gesprekken:

“Van zodra je zicht hebt op jouw schulden, kan je werken aan een plan. Maar meestal gebeurt dat pas wanneer je zicht krijgt op een mogelijke vrijlating. Tijdens detentie valt alles immers stil. Je zit voor zo’n lange periode binnen tot je niets meer hebt.”

Tot slot kan de burgerlijke partij, bij uitblijven van de betaling van schadevergoedingen, een gerechtsdeurwaarder inschakelen om een gedwongen tenuitvoerlegging te bekomen. Indien hieraan geen gevolg wordt gegeven, kan beslag worden gelegd op de goederen of andere inkomsten van de gedetineerde

39 T. BARDELLI, Z. GILLESPIE en T.L. TU, *op. cit.*

40 Art. 28, § 1, 6° Wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 15 juni 2006.

41 A. DELVAUX en T. VANDER BEKEN, *op. cit.*, 24.

42 A. VENTURUZZO, *op. cit.*, 27.

persoon⁴³, waardoor die persoon in een moeilijke financiële situatie blijft.

Terugkeer naar gezin en werkgever

Naast de impact van schulden op de toelating om naar buiten te gaan, kunnen schulden ook de re-integratie op zich bemoeilijken.⁴⁴ Het geeft geen positieve 'vibe' aan de re-integratie; het verlaten van de gevangenis zou gepaard moeten gaan met een nieuwe start, 'starten van nul en niet van onder nul', daar zit een enorm groot verschil tussen. Harper en haar collega's omschrijven hoe deze schulden na detentie een proces van sociale en economische ongelijkheid, dat meestal reeds aanwezig was voor en tijdens detentie, verder zet:

*"After release, those debts complicate the search for housing, employment, and financial stability, leading to further debt, stressing social relationships and reproducing social and economic inequality."*⁴⁵

In België worden personen hier volgens ons mee geconfronteerd van zodra zij in het kader van hun re-integratietraject de gevangenis af en toe verlaten. Dit is niet goedkoop, denk bijvoorbeeld aan vervoerskosten of cadeautjes die gedetineerde personen willen meenemen voor het gezin. Er zou ook discriminatie zijn op de arbeidsmarkt na de detentie door de stigmatisering van (ex-) gedetineerde personen. Hoe langer iemand gedetineerd is, hoe kleiner ook de kans om terug te keren naar de initiële werkgever.⁴⁶ Deze factoren maken het niet altijd makkelijk om opnieuw te starten na detentie en zetten toekomstperspectieven danig onder druk:

"Kan ik zelf nog een woonst hebben of ben ik veroordeeld tot eeuwig huren? Wat met de oplopende interesten en werkingskosten gedurende mijn detentiejaren? Af en toe hoor je dingen zoals kwietschelden van een deel van die kosten, hoe verloopt dat dan? Kan ik nog zelfstandig worden? Leefloon? Afbetalingsplan? OCMW? Schuldbemiddeling? Collectieve? Deurwaarders? Je gaat dus van de gevangenis naar schuldbemiddeling. Je bent nog niet vrij, je hangt aan een spreekwoordelijke financiële ketting."

Dit heeft natuurlijk ook een impact op het gezin, en ruimer de familie, van de gedetineerde persoon. De schulden vormen een last voor de familie van de recent vrijgelaten persoon, die zo mogelijk afhankelijk blijft van zijn of haar familie, die niet zelden helpen bij de afbetaling van bepaalde schulden. Dit kan ook leiden tot spanningen binnen het gezin of de familie⁴⁷:

"In vele gevallen loopt een afbetalingsplan lang voorbij de datum van einde straf. Jaren na detentie word je dan aan je misstappen herinnerd en ermee geconfronteerd. Daardoor voelt het vaak aan als een straf bovenop een straf. Dit is in sommige gevallen mentaal meer belastend dan de detentie op zich. Stel je bijvoorbeeld voor dat een ex-gedetineerde persoon jaren na zijn detentie in contact komt met een eventuele partner. Wanneer er over financiële zaken wordt gepraat, komt dit weer eens ter sprake, wat voor vele eventuele partners onmiddellijk een afknapper kan zijn. Het beschikbare budget wordt hierdoor belast. Een lening aangaan voor een woning of auto is misschien wel haalbaar bij de bank, maar moet ook af te betalen zijn bovenop de kost van de afbetalingen

uit je detentieverleden. Om die redenen is het moeilijk om van je verleden los te komen, ook al zit je vol goede wil en heb je je leven weer op het goede spoor."

Soms krijgen personen daardoor het gevoel dat de schulden hun toekomst zodanig hypothekeren dat de verleiding groot is om opnieuw strafbare feiten te plegen.⁴⁸ Schulden maken het soms immers niet meer realistisch of houdbaar om via een legale weg te leven. De schuldenproblematiek kan op die manier de re-integratie in gevaar brengen, waarbij de voor- en nadelen worden afgewogen om al dan niet opnieuw de toevlucht te zoeken tot criminaliteit.

"Hoe ga je in deze omstandigheden het geld bij elkaar sprokkelen om een nieuwe start te maken? Huurwaarborg, huishuur, huisraad, meubels, kledij, eten voor de eerste maand, vervoer, het zijn stuk voor stuk grote kosten die gemaakt moeten worden. Bovendien is het hebben van een woonst een vereiste om vrij te komen. Deze kosten moet je dus maken, een keuze is er niet. Een oplossing kan zijn het weer intrekken bij je ouders, familie of vrienden. Maar in hoeverre staan zij hiervoor open? Ik denk ook aan mensen zonder familie, mensen die niet weten bij welke instanties zij terecht kunnen. Zij zijn bijna genooddaakt om nieuwe feiten te plegen om aan geld te geraken. Of om op deze manier weer in de gevangenis terecht te kunnen komen omdat ze daar gegarandeerd eten en onderdak krijgen."

Ook wetenschappelijke studies wijzen op de risico's die gepaard gaan met de inbeslagname van loon in het kader van schulden. Een Amerikaanse studie over de impact van schulden

43 A. DELVAUX en T. VANDER BEKEN, *op. cit.*, 24.

44 D. EVANS, *The Debt Penalty — Exposing the Financial Barriers to Offender Reintegration*, New York, Research & Evaluation Center, 2014, 13.

45 A. HARPER, T. BARDELLI en S. BARRENGER, "Let Me Be Bill-free: Consumer Debt in the Shadow of Incarceration", *Sociological Perspectives* 2020, 978.

46 J. PUT en E. MAES, *op. cit.*, 198.

47 M. NAGRECHA, M. F. KATZENSTE en E. DAVIES, *When All Else Fails, Fining the Family*, New York, Center for Community Alternative, 2015, 9-10; N. W. LINK, *op. cit.*, 155.

48 K. MARTIRE, S. SUNJIC, L. TOPP en D. INDIG, *op. cit.*, 267.

gecreëerd door alimentatiegelden, waarschuwde dat het beperkte inkomen de ex-gedetineerde persoon naar de illegale jobmarkt duwt, hetgeen personen opnieuw in een zeer kwetsbare en onbeschermd arbeidspositie plaatst. Dit risico is groot wanneer de afbetaling van schulden zodanig hoog ligt en een afbetaling onrealistisch lijkt.⁴⁹ Het tast hun sociale en economische positie aan en heeft ook een impact op het vinden van goede huisvesting.⁵⁰ Bepaalde auteurs wijzen er ook op dat de schuldenlast de re-integratie belemmert en individuen langdurig in armoede brengt, waardoor de straf verder loopt, ook na de detentie.⁵¹ Het zorgt voor “een aanhoudende en voortdurende cyclus van achterstelling”⁵² en maakt de kloof tussen (ex-gedetineerde) personen in armoede en anderen groter, een kloof die zich nog sterker laat voelen na detentie.⁵³

Uiteindelijk wijst ander onderzoek op de gevolgen van financiële instabiliteit hetgeen mentale en zelfs fysieke (stress)klachten kan veroorzaken.⁵⁴ Western en collega’s spreken in dat kader over “overgangstress”. De terugkeer naar de samenleving na een (langdurige) opsluiting in de gevangenis kan een impact hebben op de sociale en economische positie van de betrokkene. Ex-gedetineerde personen zien zich bijvoorbeeld geconfronteerd met materiële deprivaties die kunnen leiden tot sociaal isolement en angstgevoelens. Bepaalde groepen zouden meer risico

lopen gelet op hun kwetsbaar profiel, waardoor ze na de gevangenis in armoede terecht komen en weinig stabiliteit kennen in hun tewerkstelling en huisvesting.⁵⁵ Deze bijkomende gevolgen kunnen tevens nefast zijn voor de re-integratie. Kortom, wanneer we nadenken over re-integratie, kan dat volgens ons slechts realistisch zijn wanneer schulden en afbetalingen die re-integratie ook toelaten.

Conclusie en aanbevelingen

Met dit artikel hebben we op een open manier inzicht proberen geven in (een deel van) de financiële zorgen die er, naar onze ervaring, leven in onze Belgische gevangenis. Praten over schulden blijft moeilijk. Stress over financiële problemen gaat dikwijls gepaard met schaamte over de eigen financiële situatie. Onderzoek toont ook aan dat er wel wat taboe bestaat rond het hebben van schulden, uit angst voor de stigmatisering die ermee samenhangt. Schulden blijven daardoor vaak onzichtbaar voor anderen.⁵⁶ We hebben het gevoel dat er weinig tot niet wordt gesproken over de eigen financiële situatie of de bestaande schulden, omdat niemand graag het achterste van zijn tong laat zien. Men loopt daar niet graag mee te koop:

“Hoe en waar begin je deze berg te beklimmen? Je gaat op zoek naar voorbeelden, naar mensen die ooit ook voor die schuldenberg gestaan hebben en het nu goed doen, ... en ik vond er geen. Is het omdat zij anoniem willen

blijven of omdat er simpelweg geen zijn? Als ze bestaan, dan zou ik wel graag willen leren uit hun ervaringen.”

De getuigenissen in dit artikel wijzen op de noodzaak van een debat over de aanpak van schulden in de gevangenis. Het is immers een fundamenteel probleem dat de detentiebeleving en de terugkeer naar de samenleving na detentie bemoeilijkt. Zo kan worden nagedacht over de organisatie van arbeid in de gevangenis zodat arbeid en een loon kunnen worden gegarandeerd. Dit maakt dat gedetineerde personen in de eerste plaats kunnen voorzien in hun dagdagelijkse behoeften, net omdat het leven in detentie niet goedkoop is.

Ook kan er in de gevangenis aan de slag worden gegaan met gedetineerde personen en hun financiële draagkracht worden verhoogd. We denken bijvoorbeeld aan het aanbieden van een opleiding rond financiële geletterdheid, wat ook nuttig is na detentie. Opleiding is één ding, ook begeleiding tijdens detentie is nodig. Begeleiding kan daarenboven ook gericht zijn op een toeleiding naar de juiste diensten (bv. financieel, sociaal) zodat het risico om in armoede terecht te komen, kan worden beperkt.⁵⁷

“Het zou een mooie zaak zijn dat je op een degelijke manier wordt begeleid vanuit je detentie tot wanneer je weer volledig meedraait in de maatschappij. Budgetbegeleiding of collectieve schuldbemiddeling zijn hier een

49 N. W. LINK en C. G. ROMAN, *op. cit.*, 154.

50 J. MERTL, “What Seems to be the Problem? Ex-Prisoners’ Reentry/Resettlement in the Czech Republic”, *Crime & Delinquency* 2022, 18.

51 Zie bv. N. W. LINK, *op. cit.*, 155.

52 B. PLEGGENKUHLE, “The Financial Cost of a Criminal Conviction. Context and Consequences”, *Criminal Justice and Behavior* 2017, 19.

53 B. FRIEDMAN en M. PATTILLO, “Statutory Inequality: The Logics of Monetary Sanctions in State Law”, *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences* 2019, 191-192.

54 A. HARPER, T. BARDELLI en S. BARRENGER, *op. cit.*, 978.

55 B. WESTERN, A. BRAGA, J. DAVIS en C. SIROIS, “Stress and Hardship after Prison”, *American Journal of Sociology* 2015, 1540.

56 K. DE BECKKER, I. SMITS, J. E. MALDONADO, L. VERMEERSCH en K. DE WITTE, *Onderzoek naar de financiële geletterdheids-competenties van mensen in armoede. Onderzoek in opdracht van het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin*, Leuven, KULeuven HIVA Onderzoeksinstituut voor arbeid en samenleving, 2020, 71.

57 E. ANDVIG, K. I., BJORLYKHAUG en J. K., HUMMELVOLL, “Victims of debt after imprisonment: Experiences of Norwegians with substance use challenges”, *Scandinavian Psychologist* 2019, afl. 6, 14.

mogelijke oplossing. Het opstarten van deze zaken gebeurt meestal na vrijlating. De tijd die men doorbrengt in de gevangenis wordt, naast een heel beperkt inkomen, vaak niet nuttig besteed om bestaande schulden reeds af te betalen. Vele gedetineerde personen kennen hun weg niet naar een eventuele begeleiding. Een degelijke proactieve voorlichting van wat kan en mag rond een financiële toestand zou kunnen gegeven worden door JWW. Eventuele afbetalingsplannen kunnen in samenspraak gebeuren met de trajectbegeleider en/of advocaat. Anders is de kans groot dat je je leven lang in een 'financiële gevangenis' blijft zitten."

Maar, en dat is volgens ons fundamenteel, onderzoek wijst ook op de rol die rechters kunnen spelen door bij het opleggen van geldelijke sancties rekening te houden met de solvabiliteit van de veroordeelde, in het bijzonder wanneer er een risico bestaat dat de veroordeelde niet in staat zal zijn om het bedrag ooit te betalen, zonder illegale middelen. Evenwel blijkt dat die afweging niet altijd gebeurt.⁵⁸

De gevangenis versterkt ook de sociale en economische ongelijkheid en vormt een versterkende schakel van de uitsluitingsprocessen. We geloven dat schuldenproblematieken een breed maatschappelijk probleem vormen, die ook sterk verband houden met de bestaande ongelijkheid in de samenleving. Het is moeilijk om dit probleem louter aan te pakken vanuit het straf(uitvoerings)systeem. Niettemin kan op korte termijn wel de commercialisering van gevangenis in vraag worden gesteld, dewelke leidt tot zeer hoge prijzen voor telefonie en kantine – prijzen die bovendien afwijken van de gangbare prijzen in de bredere samenleving.

Het is niet realistisch om van personen die voor detentie al weinig middelen hadden, te verwachten dat zij torenhoge schulden gaan afbetalen en ook hoge kosten hebben

tijdens detentie, vaak om in gewone basisbehoeften te voorzien. Het werkt daardoor contraproductief voor de re-integratie na detentie. Wacquant merkt in dat kader terecht op dat de terugkeer naar de samenleving veeleer een "prelude to another entry into the prison" is, eerder dan een effectieve re-integratie.⁵⁹

58 A. BANNON, M. NAGRECHA en R. DILLER., *op. cit.*, 13; N. W. LINK, *op. cit.*, 169.

59 L. WACQUANT, "Prisoner reentry as myth and ceremony", *Dialectical Anthropology* 2010, 611.

